

UNIVERSITY OF
EASTERN FINLAND

Oppikirjojen muuttuva suomalaisuus – nationalismista kohti suomettumista vuosina 1925–1978

Tuukka Korhonen
Pro gradu -tutkielma, seminaari
ja kypsyysnäyte, Pedagogisesti
suuntautunut seminaari
Itä-Suomen yliopisto
Yhteiskunta ja kauppatieteiden
tiedekunta
Historian ja maantieteiden laitos
20.4.2023

Itä-Suomen yliopisto, Yhteiskunta ja kauppatieteiden tiedekunta

Historian ja maantieteiden laitos

Suomen historia

Korhonen, Tuukka S.: Oppikirjojen muuttuva suomalaisuus – nationalismista kohti suomettumista vuosina 1925–1978

Pro gradu -tutkielma, 74 sivua

Tutkielman ohjaajat: Vanhempi yliopistonlehtori Arto Nevala, Väitöskirjatutkija Sari Tillonen

Huhtikuu 2023

Asiasanat: Oppikirjatutkimus, opetussuunnitelmatutkimus, suomalaisuus

Tämän tutkimuksen tarkoituksena on esittää opetussuunnitelmissa ja oppikirjoissa tapahtuneita muutoksia vuosina 1925–1978. Tutkimuksen lähdeaineistona toimivat kansakoulun ja peruskoulun opetussuunnitelmat ja oppikirjat. Tutkimustehtävänä on selvittää: Miten oppikirjojen esittäminen suomalaisuutta on muuttunut edellä mainittuna ajanjaksona ja millaisen kuvan oppikirjojen teksti antaa kansallisista erityispiirteistä tutkimuksen aikajänteellä. Tutkimukseni liittyy opetussuunnitelma- ja oppikirjatutkimuksen perinteeseen, mutta työstäni on löydettävissä myös yhteiskunta- ja rakennehistorian piirteitä.

Tutkimus on liitettävissä laadullisen tutkimuksen perinteeseen ja menetelmänä toimii sisällön analyysi. Tutkimuksen metodiosion keskiössä ovat käsitteistöä muodostuva viitekehys. Tämän tutkimuksen käsitteitä ovat: suomalaisuus, kansallinen identiteetti, nationalismi, suomettuminen, koulujärjestelmä ja rakennemuutos. Nämä käsitteet on tutkimuksen teon aikana vaikuttaneet sisällönanalyysin toteutukseen sekä tutkimuksen tuloksien tulkintaan. Tutkimusasetelmassani korostuu rakennehistoriallinen periodisointi, jossa oppikirjat kertovat Suomen historian vaiheista. Näitä periodisointeja tutkimuksessani on Suomen valtiollinen itsenäistyminen ja sotien välinen aika 1917–1939, vaaran vuodet 1945–48, jälleenrakennuksen vuodet 1952–1960, hyvinvointivaltio ja peruskoulu 1970–1978.

Tässä tutkimuksessa havaittiin seuraavanlaisia muutoksia oppikirjoissa ja opetussuunnitelmissa: Suomalaisuuden käsittely oppikirjoissa muuttuu nationalismiin värittämästä tarkkarajaisesta Suomen historiasta kohti suomalaisuuden historiaa. Suomalaisuuden muuntumista opetussuunnitelmien teksteissä kuvastaa kehitys kohti aiempaa moninaisempaa **suomalaisuutta**, joka tarkoittaa eri ihmisille eri asioita. Suomen ja suomalaisuuden historiassa etenkin tulkinnat sodista ovat eläneet ajassa muita tapahtumia enemmän. Peruskoulun alussa vuosina 1972–1978 opetussuunnitelmissa ja oppikirjoissa suomalaisuus laajenee ulospäin ja Suomea aletaan hahmottaa aiempaa enemmän myös suhteessa globaalin maailman tapahtumiin.

Lyhenteet

SKDL

Suomen kansan demokraattinen liitto

Komiteamietinnöt ja opetussuunnitelmat

MKOPS 1925	Maalaiskansakoulun opetussuunnitelma	komiteamietintö v.1925
MKOS 1946 I	Kansakoulun opetussuunnitelmakomiteamietintö I osamietintö v.1946	
MKOS 1946 II	Kansakoulukomitean mietintö II v.1946	
VKOPS 1952	Kansakoulun varsinainen opetussuunnitelma v. 1952	
POPS1970	Peruskoulun opetussuunnitelma v.1970	

Lait ja asetukset

OppivelL1921	Laki oppivelvollisuudesta 101/1921	
OppivelL1948	Laki oppivelvollisuudesta annetun lain muuttamisesta 568/1948	
Väl.aik.kansakL1953	Laki eräistä kansakoulutointa koskevista väliaikaisista järjestelyistä 483/1953	
KansakL1957	Kansakoululaki 247/1957	
Kansak.as1958	Kansakouluasetus 321/1958	
Laki koulujärjestelmän perusteista 1968	Laki koulujärjestelmän perusteista 467/1968	

Sisältö

1	Johdanto.....	5
1.1	Suomalaisuuden muuttuminen	6
1.2	Opetusjärjestelmän muutos kansakoulusta peruskouluun	8
1.3	Tehtävät ja rajaukset	10
1.4	Lähteet ja metodi.....	11
1.5	Käsitteet.....	17
1.6	Tutkimusperinne.....	20
2	Itsenäisen Suomen kuva.....	27
2.1	Sotien välisen ajan suomalaisuudet.....	28
2.2	Tavoitteena kunnan kansalainen: Kansanopetus sivistää kansaa	31
2.3	Valkoisen Suomen kertomus oppikirjassa	35
3	Sota tuottaa uuden tulkinnan	41
3.1	Suomalaisuuden muutos toisen maailmansodan jälkeen.....	42
3.2	Koulutuspolitiikka toisen maailmansodan jälkeen	44
3.3	Suomalaisuuden muutos oppikirjoissa	48
4	Peruskoulu syntyy kaksinapaisen maailmanpolitiikan varjossa	53
4.1	Rakennemuutoksien Suomi.....	55
4.2	Suomalaisuuden erityispiirteet peruskoulun opetussuunnitelmissa	56
4.3	Suomettumista vai suurvaltakamppailua peruskoulun oppikirjoissa.....	59
5	Johtopäätökset.....	66

1 Johdanto

Tämän tutkimuksen aiheena on käsitellä suomalaisuuden muuttumista kansakoulun ja peruskoulun oppikirjoissa ja opetussuunnitelmissa vuosina 1925–1978. Suomalaisuuden esittäminen opetukseen liittyvissä materiaaleissa ja dokumenteissa on kiinnostava ilmiö, koska oppimateriaaleista on luettavissa aikakauden arvoja ja asenteita.¹ Myös suomalaisuus on ajassa elävä ilmiö, johon ovat vaikuttaneet niin Suomen sisällä, että ulkona tapahtuneet kehityskulut. Suomalaisuus onkin tarkoittanut eri ihmisille eri aikakausina hieman eri asioita.² Yhdistän tutkimuksessani suomalaisuuden käsittelemiseen myös kansakunnan, kansallisen identiteetin ja nationalismin käsitteitä. Näitä käsitteitä peilaan rakennehistoriallisen periodisoinnin kautta tutkimukseni kysymyksen asetteluun.

Tutkimuksen päälähteaineistona toimivat kansakoulun ja peruskoulun historian oppikirjat 1932–1978. Lisäksi käytän tutkimuksessa riistiinvalottavana lähteenä kansakoulukomitean mietintöjä sekä peruskoulun opetussuunnitelma mietintöjä, jotka antavat pohjan oppikirjoissa esiintyvien suomalaisuuksien tulkintaan. Nämä toimivat ristiin valottavana lähteenä, jonka kautta voidaan ymmärtää oppikirjailijoiden tulkintoja suomalaisuudesta eri aikakausina. Suomalaisuuden ottaminen tutkielman näkökulmaksi on perusteltua siitä syystä, että käsityksemme suomalaisuudesta tuntuu olevan jatkuvassa muutoksessa.

Olen käsitellyt aihetta omassa Suomen historian sivuainetutkielmassani, joka vastaa kandidaatin tutkielmaa. Sivuainetutkielmassa havaitsin, että kansakoulun opetussuunnitelma komitean mietinnöissä suomalaisuus näyttäytyy eri tavoin eri aikoina. Itsenäistymisen jälkeen korostettiin nuoren kansakunnan syntykertomusta verraten sitä läntisten sivistyskansojen syntyyn. Toisen maailmansodan jälkeen pyrittiin opetuksesta siivoamaan pois venäläisvihamieliset piirteet. Toisen maailmansodan jälkeen muutos tapahtui kuitenkin piilotellusti, eikä myöskään sodissa annetun uhrin arvoa haluttu väheksyä. Tässä tutkimuksessa ulotan tutkimukseni opetussuunnitelmien

---

¹ Virta 2017, 17.

² Haapala et al. 2021, 527.

lisäksi oppimateriaaleihin ja kasvatan aikarajausta ulottumaan peruskoulun ensimmäiselle vuosikymmenelle. Tämän teen siitä syystä, että 1970-luku ja peruskoulun alku pitää sisällään mielenkiintoisen yhteiskunnallisen rakennemuutoksen, jossa Suomi muuttui vähitellen talonpoikien Suomesta kohti hyvinvointivaltio Suomea.

1.1 Suomalaisuuden muuttuminen

Kansallisen identiteetin rakentaminen Suomessa alkoi Suomen siirryttyä vuoden 1808–1809 sodassa osaksi Venäjää. Suomi sai autonomisen aseman Suomen Venäjän suurruhtinaskuntana. Seuraava merkittävä askel oli Aleksanteri II vuonna 1863 koolle kutsumat säätyvaltiopäivät. Merkit kansallisen identiteetin rakentumisesta näkyivät Suomen poliittisten järjestelmän heräämisessä ja uudesta valtiopäiväjärjestyksestä. Säätyvalta osittain kumottiin ja valtiopäivämiehet edustivat Suomen kansaa.³ Tämä edesauttoi yhteisen uskon syntyminen maan poliittiseen johtoon.

Oman osansa kansallisen identiteetin luomiseen antoivat suomalaisen taiteen ja kulttuurin herääminen ja siihen liittyvät merkkihahmot, kuten J.V Snellman, J.L Runeberg ja Aleksis Kivi.⁴ Muinaisuudesta juurensa juontavaa kertomusta käytettiin osana tietoista identiteetin luomisprosessia.⁵ Tämä käy ilmi 1800-luvun maalaustaiteessa, jossa suomalaisuutta kuvataan muinaisen kalevalalaisen alkutarinamyytin valossa.⁶ Myös historian kirjoittajat osallistuivat tähän prosessiin kirjoittamalla Suomen historiaa. Esimerkiksi Yrjö-Sakari Yrjö Koskinen esitti vuonna 1881 teorian suomalaisten kansojen muutosta Suomen alueelle ja kansallisen identiteetin rakentumisesta. Identiteetin rakennus kurotettiin kauaksi menneisyyteen.⁷

---

³ Klinge 1997, 25, 227.

⁴ Volanen 2017, 205–206.

⁵ Fukuyama 2020, 173.

⁶ Ahonen 2017.

⁷ Koskinen 1933, 13–36.

Historiasta tuli osa identiteettiä, jota toisinnettiin myös kulttuurin ja koulutuksen avulla.⁸ Kulttuuri- ja opetussektori tuotti kansallisesti yhtenäistä kertomusta Suomen kansan vaiheista. Hie- man yli sata vuotta sitten myös historian opetuksesta tuli yhteisen kansakunnan rakentamisen väline. Historiankirjoituksen tuli olla mukana luomassa kansallista identiteettiä.⁹ Historian opetus pitää sisällään aikakauden historiankirjoituksen elementtejä, mutta siihen vaikuttavat aina myös poliittiset päämäärät. Kansallisen kertomuksen luomiseksi täytyi kehittää jatkumo, jotta tarinasta tulisi eheä. Suomalaisuuden tuli juontaa juurensa jo ammoisista ajoista ja kohtalo oli valinnut sen kehittyvän kansallisvaltioksi. Näitä suomalaisuuden myyttejä toisinnettiin, kunnes tehtiin yhteiskunnan muuttumisen takia erilaisia tulkintoja.

Nationalismi, jota syystä voidaan pitää 1800-luvun merkittävimpänä aatteena, ei jättänyt myöskään Suomea rauhaan. Näissä tunnelmissa Suomi alkoi vähitellen kehittämään omaa kansallista kertomustaan. Kun tähän yhdistettiin oma Venäjän keisarikunnasta erillinen lainsäädäntö, tulliraja ja raha yksikkö, ei ole ihme, että suomalaisten mielisä alkoi vähitellen muotoutua idea omasta kansallisesta valtiosta.¹⁰ 1800-luvulta siirryttäessä kohti ensimmäistä maailmansotaa alkoivat Euroopan suuret kuningaskunnat natisemaan liitoksistaan nationalismin ajatuksen juurtuessa ihmisten mieliin.¹¹ Suomen itsenäistyminen ja sisällissota tapahtui tässä eurooppalaisessa kontekstissa.

Itsenäisyyden alussa suomalaisten kansallinen identiteetti oli vielä rikkonainen. Suomen itsenäistyminen 1917 ja sitä seurannut sisällissota vuonna 1918 aiheuttivat tarpeen sopeuttaa väestö paremmin vastaamaan uuden valtion rakennetta. Sodat ovat olleet vahvasti mukana muovamassa suomalaista kansallista identiteettiä. Vuoden 1918 sisällissodan opetuksena oli, että kansakunnan rakentaminen vastakkainasettelulle ei ollut kestävä tie. Talvisota yhteisenä selviämistaistona oli mukana hitsaamassa kansakuntaa yhdeksi kaikkien tunnustamaksi kokonaisuudeksi.

---

⁸ Haapala et al. 2021, 476.

⁹ Ahonen & Rantala 2015, 48–49.

¹⁰ Volanen 2017.

¹¹ Andersson 2017, 131–135.

Tappion kokeminen toisessa maailmansodassa avasi mahdollisuuksia rauhanomaiselle kanssakäymiselle Neuvostoliiton kanssa.¹² Toisen maailmansodan jälkeen historiankirjoitus mukautui poliittiseen realismiin suhteessa Neuvostoliittoon.

Suomalaisten historiakuva ja identiteetti muuttui yhteiskunnan muuttuessa vuosien 1917–1978 aikana. Nationalistinen ja deterministinen historiakuva menetti merkityksensä ja **Suomen historiaa**, aloitettiin opettamaan **suomalaisten historiana**. Historiasta tuli osa transnationaalista kehitystä, jossa Suomen historiassa tunnustettiin ruotsalainen ja venäläinen vaikutus.¹³ Muutokset historian tulkinnassa olivat valtavia, mutta niin olivat myös 1900-luvun tapahtumat. Ne pitivät sisällään ensimmäisen maailmansodan, valtiollisen itsenäistymisen, vuoden 1918 tapahtumat, toisen maailmansodan, kylmän sodan ja yhteiskunnallisia rakennemuutoksia. Todellisuuden sosiaaliskonstruktiivisessa rakentumisessa piilee näiden muutosten ymmärtämisen avain.¹⁴

1.2 Opetusjärjestelmän muutos kansakoulusta peruskouluun

Kansakoulutoiminta oli käynnistynyt vuonna 1866 keisari Aleksanteri II:n antamalla armollisella asetuksella kansanopetuksen järjestämisestä Suomessa, jolla pyrittiin kansansivistyksen kohottamiseen. Itsenäisyyden ajan Suomi pyrki sivistyskansojen joukkoon. Tämä käy ilmi 1920-luvun koulutuspoliittisista päätöksistä. Vuoden 1921 oppivelvollisuuslaki ja kansakoulu liittyivät vahvasti toisiinsa, sillä oppivelvollisuus satoi kaiken kansan ensimmäistä kertaa suorittamaan sen tieto- ja taitomäärän, joka kansakoulussa annetaan.¹⁵

Kansakoulu jakautui sotien välisenä aikana alakansakouluun ja yläkansakouluun. Karkea jako opettavien asioiden välillä tapahtui siten, että alakansakoulu keskittyi käytännöllisten taitojen, kuten luku- ja kirjoitustaidon vahvistamiseen¹⁶ ja yläkansakoulussa mukaan tulivat myös niin kutsutut ”sivistykselliset” oppiaineet, mutta vain siinä määrin kuin oli tarpeen käytännön elämän

---

¹² Kivimäki et al. 2021, 399–412.

¹³ Haapala et al. 2021, 527.

¹⁴ Berger & Luckmann 1994, 44

¹⁵ Syväoja 2004, 34, 55.

¹⁶ MKOPS 1925, 8; Hyyrö 2011, 345.

hyödyn kannalta.¹⁷ Kansakoulu oli luonteeltaan käytännöllisiin taitoihin suuntaava eli pragmaattinen.

Toinen maailmansota ja sitä seurannut jälleenrakennus muutti suomalaisten käsityksiä koulutuksen järjestämiseen liittyen. Koulutusparadigmat muuttuivat toisen maailmansodan jälkeen. Eri yhteiskuntaluokkien mahdollisuuksien tasaaminen nähtiin aiemmin uhkana, mutta nyt tässä nähtiin mahdollisuus yhteiskunnan taloudelliseen ja henkiseen kehittämiseen. Ajatus peruskoulusta sosiaalisena kouluna heijasteli Pekka Kuusen esittämään 1960-luvun uutta sosiaalipolitiikkaa, jossa koulutus edisti taloudellista kasvua.¹⁸

Koululaitoksen uudistaminen kohti yhtenäistä peruskoulua alkoi 1960-luvulla Virolaisen ja Paasion hallituskausilla, jolloin peruskoulu-uudistusta muotoiltiin peruskoulukomiteassa. Peruskoulussa opetusta ja oppimista ohjasivat tiedolliset, taidolliset ja asenteelliset tavoitteet olivat johdettavissa ajan yhteiskuntapolitiikan tavoitteista. Peruskoulu-uudistus perustui myös tasa-arvoisten oppimisen mahdollisuuksien tarjoamiselle.¹⁹ Peruskoulun ideaalina oli 1960-luvulla eräänlainen sosiaalinen koulu, jossa kaikilla oli tasa-arvoinen oikeus saada koulutushyvä²⁰. Peruskoulu-uudistus sai aikaan myös muiden oppiasteiden uudistamisen tarpeen.

Näiden vaatimusten perusteella rakennettiin peruskoulu, joka poisti rinnakkaiskoulujärjestelmän luomaa koulutuksellista eriarvoisuutta. Peruskoulu syntyi 1970-luvulla kaksinapaisen maailmanpolitiikan varjossa, jossa Suomi sijaitsi reaalipoliittisesti Neuvostoliiton kainalossa, mutta havitteli kauppayhteyksiä länteen. Peruskoulu toi yhteisen historian opetuksen koko ikäryhmälle. Kansakoulun ja oppikoulun opetuksen tasoerot eivät enää vaikuttaneet ihmisten historiatietoisuuteen.

Virallinen peruskoulu laitettiin alulle 1972, jolloin peruskouluun oli tarkoitus siirtyä viiden vuoden kuluessa alueittain pohjoisesta etelään. Peruskoulun myötä nk. pohjakoulu ongelma ratkesi

---

¹⁷ MKOPS 1925, 45–53.

¹⁸ Ahonen 2012, 149.

¹⁹ Kettunen et al. 2012, 38–41.

²⁰ Ahonen 2012, 148–149.

eli lapsia eri kasteihin jakanut kansakoulu ja oppikoulu -järjestelmä purettiin. Oppikoulun opettajien esittämä huoli tason laskemisesta oli turha, sillä peruskoulu sai hallinnollisen luonteensa kansakoulusta. Oppisisällön ja didaktiikkansa tuli puolestaan oppikoulusta.²¹ Peruskoulu loi maaseudun ja kaupunkien väestölle aiempaa yhtäläisemmät mahdollisuudet osallistua lukiokoulutukseen ja päästä myöhemmin korkeakoulu-uralle.²²

1970-luku oli taloudellisen kasvun aikaa. Hyvinvointivaltio alkoi olla peruspilareiltaan valmis ja kyllin vahva tasaamaan elintasoja. Peruskoulun synty loi vähitellen uudenlaiset markkinat oppimateriaalien tekijöille. Tällöin avautui mahdollisuus tuottaa työ- ja lukukirjoja erilaisille oppijoille, jotka opiskelivat yhtäläisiä sisältöjä peruskoulussa. Oppikirjojen kaupallistuminen käynnistyi vasta 1990-luvulla, jolloin oppikirjojen tarkastuksesta luovuttiin.²³

1.3 Tehtävät ja rajaukset

Tämän tutkimuksen aiheena on tarkastella kansakoulun ja peruskoulun oppikirjoissa esiintyvää **suomalaisuutta** ja sen muutosta vuosina 1925–1978. Tutkielman ensimmäinen tutkimuskysymys etsii suomalaisuuden muutoksia pitkällä aikavälillä. Tutkimuksen toinen kysymys käsittelee suomalaisuuteen liittyviä kansallisia erityispiirteitä. Näiden erityispiirteiden tarkastelussa hyödynnetään neljää historiallista periodia, jotka on esitetty tarkemmin tutkimuksen metodi -osiossa.

Tutkimuskysymykset:

1. Miten oppikirjojen esittämä suomalaisuus on muuttunut vuosina 1925–1978?
2. Millaisen kuvan oppikirjojen teksti antaa kansallisista erityispiirteistä tutkimuksen aikajännteellä?

---

²¹ Syväoja 2004, 278.

²² Pekkala Kerr 2012, 328.

²³ Väisänen 2005, 56.

Tutkimukseni aikarajaus sijoittuu lähdeaineistojen osalta vuosiin 1925–1978. Aineistosta nostettavat historialliset tapahtumat ajoittuvat vuosien 1917–1978 välille. Tutkimuksessa käsitelty ilmiö eli **suomalaisuus** on luonteeltaan abstrakti. Se on ajassa muuttuva ilmiö. Tämän takia on perusteltua, että tutkimuskirjallisuudessa voidaan sivuta, asetun aikarajauksen ulkopuolisia tapahtumia. Oppikirjatutkimuksessa keskityn oppikirjojen viimeisiin tapahtumiin, jotka osuvat tutkimuksen aikarajaukseen ja jätän vähemmälle huomiolle oppikirjoissa esiintyvän suomalaisuuden peruskaanonin, jonka oletan säilyneen jokseenkin muuttumattomana.

Tutkimuksen Johdanto esittää tutkimuksen yleiset lähtökohdat. Päälukujen 2, 3 ja 4 alla on ajankuvaus Suomen poliittisesta, taloudellisesta ja henkisestä ilmapiiristä kyseisenä aikakautena. Päälukuja seuraavat alaluvut 2.1, 3.1 ja 4.1 kuvaavat edellä mainittuja asioita tarkemmin suomalaisuuden näkökulmasta tuoden mukaan aiheesta jo kirjoitettua tietoa. Seuraavat alaluvut 2.2, 3.2 ja 4.2 pitävät sisällään tutkimuksen lähdeaineiston analyysia opetussuunnitelmien osalta. Luvut 2.3, 3.3 ja 4.3 analysoivat tutkimuskysymysten mukaisia aihealueita tutkimuksen lähdemateriaalina olevista oppikirjoista. Viimeisten alalukujen alle on koottu johtopäätöksiä kyseisen oppikirjan kuvaamasta suomalaisuudesta ja kansallisista erityispiirteistä. Varsinainen tutkimuskysymyksen mukainen pitkän aikavälin suomalaisuutta koskeva muutoskuvaus esitetään kokoaavassa 5. johtopäätöksessä luvussa.

1.4 Lähteet ja metodi

Tässä tutkimuksessa oppikirjat ja opetussuunnitelmat kertovat siitä, mitä kyseisen aikakauden poliitikot, oppikirjailijat ja muu yhteiskunta piti tärkeänä. Tutkimuksen näkökulman ollessa **suomalaisuus** tarkastellaan oppikirjoja siitä näkökulmasta, mitä niiden kirjoittajat sekä niiden pohjana olleiden opetussuunnitelmien kirjoittajat pitivät tärkeänä. Tarkastelussa korostetaan suomalaisuuden rakentumista suhteessa aikaan ja historialliseen kontekstiin. Kyseessä ei siis ole oppikirjojen tekstien sanamuotojen analysointi, vaan se mitä ne kertovat aikakauden suomalaisuudesta tai etenkin siitä, mitä aikalaiset ovat halunneet siitä kerrottavan.

Oppikirjaa analysoidessa tulee kiinnittää erityistä huomiota siihen, mitä tekstissä lukee, mutta myös siihen mitä kirjoittaja jättää tiedostamatta tai tietoisesti mainitsematta.²⁴ Olen omassa analyysissä ottanut huomioon myös sellaisia seikkoja, joita nykytutkimuksen mukainen käsitys on nostanut esiin ja kommentoinut havaintojani niillä sopivissa kohdin. Jaakko Väisänen on väitöskirjassaan havainnut, että oppikirjojen sisältämä kieli on sosiaalista, mutta oppikirjat pitävät sisällään myös yhteiskunnan muiden alueiden todellisuutta reflektioivia palasia.²⁵ Oppikirjojen välittämä kuva yhteiskunnasta on siten sosiaalisesti konstruoitunutta.²⁶ Tämän ymmärtäminen on oppikirjatutkimuksen lähdekriittisen lähestymisen avain.

Tutkimuksen primäärinä lähdeaineistona toimivat maalaiskansakoulun yläluokkien historian oppikirjat sekä peruskoulun seitsemännen ja kahdeksannen vuosikurssin historian oppikirjat. Rajaukseen olen päätenyt siitä syystä, että kansakoulun vaihtuminen peruskouluun muutti historian oppisisältöjen jaksotusta eri vuosiluokille. Aineiston valikoitumiseen on vaikuttanut kirjojen kattavuus suhteessa tarkastelujaksoon. Tutkimuksen teossa on otettava tällöin huomioon eri kirjasarjoja ja eri painoksia kirjoista. Tutkimuksen oppikirja -lähdeaineisto on lueteltu taulukossa 1. Tutkimuksen oppikirja -lähdeaineisto.

Taulukko 1. Tutkimuksen oppikirja -lähdeaineisto.

Kuusi, S. (1932). Historian oppikirja maalaiskansakouluja varten. Jyväskylä: Gummerus.
Kuusi, S. (1947). Historian oppikirja maalaiskansakouluja varten (6. p.). Jyväskylä: Gummerus.
Teerijoki, N., & Suolahti, E. E. (1960). Isänmaan ja ihmiskunnan vaiheet: kansakoulun historian oppikirja (6. p.). Porvoo: WSOY.
Lehtonen, K. R., & Huttunen, V. (1978). Peruskoulun historia. 3, Seitsemättä kouluvuotta varten. Porvoo; WSOY.
Lehtonen, K. R., & Huttunen, V. (1977). Peruskoulun historia. 4, Kahdeksatta kouluvuotta varten. Porvoo; WSOY.

²⁴ Virta 2018, 17.

²⁵ Väisänen 2005, 164.

²⁶Vrt. Berger & Luckmann 1994; Virta 2018.

Oppikirjojen lisäksi käytän sekundäärisenä lähdeaineistona tutkimuksen aikajänteelle osuvia opetussuunnitelmia. Näiden tarkoituksena on ikään kuin ristiin valaista oppikirjoista löytyneitä ilmiöitä eli selvittää, mitkä koulutuspoliittiset tahdonilmaukset ovat oppikirjan tekstin takana. Opetussuunnitelmista on luettavissa yhteiskunnan arvoja ja asenteita, sekä koulutuspoliittisia suuntauksia. Näiden avulla pystytään hahmottamaan niitä muutoksia, joita oppikirjojen sisällössä on tapahtunut. Käytän lähteestä nimitystä sekundäärinen, sillä olen tutustunut osaan opetussuunnitelmista tehdessäni Suomen historian kandidaatin tutkielmaa vastaavaa sivuainetutkielmaa. Tässä tutkimuksessa käytetyt opetussuunnitelmat on esitetty taulukossa 2. Tutkimuksen opetussuunnitelma lähdeaineisto.

Taulukko 2. Tutkimuksen opetussuunnitelma -lähdeaineisto.

Maalaiskansakoulun opetussuunnitelma, Komiteamietintö, Helsinki 1925.
Maalaiskansakoulun opetussuunnitelma, Komiteamietintö I-II, Helsinki 1946.
Kansakoulun opetussuunnitelma, Komiteamietintö N:o 3, Helsinki 1952.
Peruskoulun opetussuunnitelma, Komitean mietintö I-II, Helsinki 1970.

Tutkimukseni voi sijoittaa laadullisen tutkimuksen kenttään ja metodin teoriaohjaavan sisällönanalyysin piiriin, siten kuin Tuomi ja Sarajärvi ovat sen määritelleet teoksessaan Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Tässä teoriaohjaavassa menetelmässä tutkimus etenee kolmivaiheisen käsitteellistämisen prosessin kautta. Erona aineistolähtöiseen sisällönanalyysiin on se, että tutkimukseen liittyvät teoreettiset käsitteet ovat jo tutkimusta aloittaessa määriteltä, joten aineistosta esiin nousseet ilmiöt voidaan liittää suoraan olemassa oleviin käsitteisiin.²⁷ Tämä on mahdollista, sillä opetussuunnitelmissa ja oppikirjoissa esiintynyt tieto ei koskaan ole arvovapaata, vaan siihen ovat heijastuneet aikakauden arvot ja asenteet. Ennen tutkimuksen aloittamista on täytynyt perehtyä aikakaudelle ominaisiin piirteisiin.

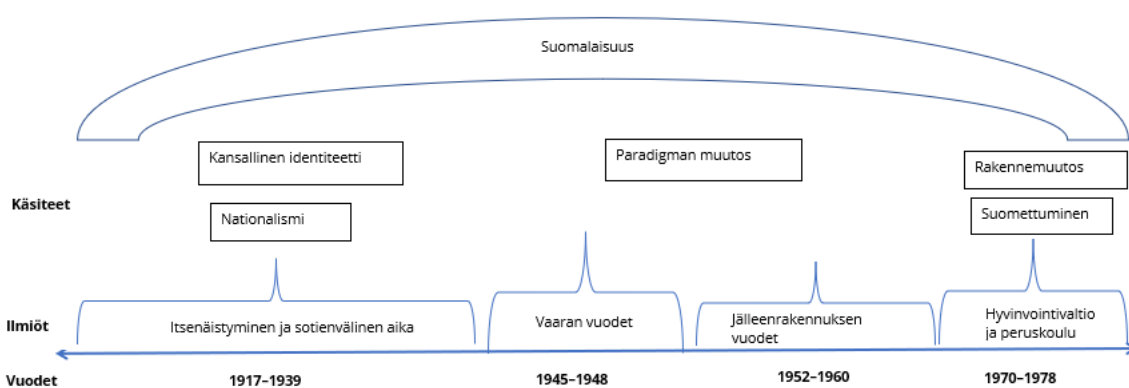
---

²⁷ Tuomi & Sarajärvi 2017.

Työni on liitettävissä rakennehistorialliseen tutkimusperinteeseen. Työssä tarkastellut oppikirjat on valikoitu seuraavien rakennehistoriallisten tapahtumien mukaan: Itsenäistyminen ja sotien välinen aika 1917–1939 (Kuusi 1932), vaaran vuodet 1945–48 (Kuusi 1947), jälleenrakennuksen vuodet 1952–1960 (Teerijoki & Suolahti 1960), hyvinvointi valtio ja peruskoulu 1970–1978 (Nousiainen 1977–78). Tarkastelussa keskitytään näissä käännekohtissa tapahtuvien muutoksien erittelyyn. Rakennehistoriallisen tutkimuksen tavoitteena on edellä mainittujen ajanjaksojen kautta luoda ”kartta” suomalaisuuden muutoksesta ja siihen liittyvistä kansallisista erityispiirteistä.²⁸

Suomalaisuutta tarkastellaan neljässä rakennehistoriallisessa periodissa. Näitä periodeja ovat: itsenäistyminen ja sotien välinen aika 1917–1939, vaaran vuodet 1945–1952, jälleenrakennuksen vuodet 1952–1960 ja hyvinvointivaltio ja peruskoulu 1970–1978. Lähdeaineistoa tulkitaan seuraavien käsitteiden luoman viitekehyksen kautta: kansallinen identiteetti ja nationalismi, paradigman muutos toisen maailmansodan jälkeen sekä rakennemuutos ja suomettuminen. Edellä mainitut käsitteet avataan tarkemmin tutkimuksen luvussa 1.5. Tutkimusasetelma on esitetty seuraavassa kuvassa 1. Historiallisen ilmiön ja käsitteiden välinen yhteys.

Kuva 1. Historiallisen ilmiön ja käsitteiden välinen yhteys.

²⁸ Saari 2006, 13.

Suomen historian keskeiset myytit ovat osana oppikirjojen tulkintaa. Sirkka Ahonen on löytänyt teoksestaan **-Suomalaisuuden myytit** kansakunnan eri vaiheisiin liittyviä myyttejä. Tämän tutkimuksen kannalta keskeisiä myyttejä ovat: Kohtalona kansallisvaltio, soturikansa, selviytyjäkansa, rauhanvartija, olemme osa Eurooppaa. Sirkka Ahosen omissa tutkimuksissaan löytämät myytit olen yhdistänyt omassa tutkimuksessani neljään historialliseen ilmiöön, joita ovat: Suomen valtiollinen itsenäistyminen ja sotien välinen aika 1917–1939, vaaran vuodet 1945–48, jälleenrakennuksen vuodet 1952–1960, hyvinvointi valtio ja peruskoulu 1970–1978. Näitä myyttejä ja niiden liittymistä omaan tutkimus asetelmaani selvennän taulukossa 3. Suomalaisuuden monet myytit. Taulukko selventää myös tutkimusasetelmani, teoreettisten käsitteiden, Sirkka Ahosen löytämien myyttien ja lähdeaineiston välistä yhteyttä.

Taulukko 3. Oma tutkimus asetelmani ja Suomalaisuuden monet myytit. Vasemmalta luki-
kien tutkimuksen aikarajaus, rakennehistoriallinen periodi, oppikirja ja siihen liittyvä opetus-
suunnitelma, omat käsitteet. Taulukon oikeassa reunassa Suomen historiasta löydettyjä myyttejä
Sirkka Ahosen mukaan.²⁹ Oppikirjoista löytyneet myytit on merkitty taulukkoon merkillä "X" ja
oman käsitteistöni ilmentyminen on merkitty koodilla "O".

Aika Rakennehis- toriallinen pe- riodi	1917–1939 Itsenäistymi- nen ja sotien välinen aika	1945–1952 vaaran vuo- det	1952–1960 Jälleenraken- nuksen vuodet	1970–1978 Hyvinvointi- valtio ja pe- ruskoulu	Teoria (Ahonen 2017)
Oppikirja	Kuusi (1932)	Kuusi (1947)	Teerijoki & Suolahti (1960)	Lehtonen & Huttunen (1977–78)	

²⁹ Ahonen 2017, 50. taulukko 1.

Opetussuunnitelma	Komiteamietintö 1925	Komiteamietintö 1946	Kansakoulun opetussuunnitelma 1952	Peruskoulun opetussuunnitelma 1970	
Omat käsitteet					Myytti
suomalaisuus, kansallinen identiteetti	X O	X O	O	O	Kohtalona kansallisvaltio
nationalismi	X O	X O	X O	O	Soturikansa
Valkoisen Suomen kertomus	X O	X O	X		Soturikansa
rakennemuutos, peruskoulu			X O	X O	Selviytyjäkansa
paradigman muutos		X O	X O	X O	Rauhanvartija
suomettumien ja lännettymien				X O	Olemme osa Eurooppaa

Tässä tutkimuksessa analyysi on **deduktiivista** eli päättely etenee yleisestä historiallisesta teorioinnista kohti yksittäistä päätelmää. Pääosassa tutkimuksen päättelyssä on ajatus neljästä historiallisesta kulminaatiopisteestä, joiden kautta päättely johdatetaan ennalta määriteltyjen käsitteiden kautta analyysiin ja johtopäätöksiin. Tutkimuksen keskeisenä teemana on havaita **suoma-**

laisuuden käsittelyssä tapahtuneita muutoksia. Analyysiin kautta loppupäätelmiin päästään yhdistämällä historialliset ilmiöt tutkimuksen ennalta määriteltyihin käsitteisiin. Päättely muodostuu käsitteiden, historiallisten ilmiöiden, teoreettisen viitekehyksen ja aineiston luoman kokonaiskuvan tulkinnasta.

Yksinkertaistaen niin että historiallisten ilmiöiden ja teoreettisten käsitteiden välillä oletetaan olevan yhteys eli löydettävän ilmiötä selittäviä tekijöitä. Tähän on kuitenkin suhtauduttava varauksella, ettei tutkija tule ajaneeksi itseään liian ahtaaseen tarkasteluasetelmaan. Aineistosta nouseville näkökohdille on varattava mahdollisuus saada äänensä kuuluville. Tutkimuksen teeman eli suomalaisuuden, käsitteiden ja historiallisten ilmiöiden välistä yhteyttä on selitetty aiemmin esitetyssä kuvassa 1.

1.5 Käsitteet

Tämän tutkimuksen kantava teema eli **suomalaisuus** lähestyy käsitteen määrittelyssä kansallista identiteettiä. Sirkka Ahosen ja Jukka Rantalan mukaan suomalainen identiteetti ei ole etninen tai kielellinen pedagoginen sisältö, vaan historiallisen muutoksen mukaan joustava käsite³⁰. Tämä tarkoittaa sitä, että suomalaisuus on historian eri aikoina tarkoittanut ihmisille eri asioita. Suomalaisuutta on myös eri aikoina rakennettu tietoisesti ja tiedostamatta. Suomalaisuutta voidaan käsitellä alueellisena, kansallisena tai kulttuurisena identiteettinä.

Kansallisella identiteetillä tarkoitetaan jotakin alkuperäistä, joka on aina ollut olemassa osana asioiden luonnetta. Usein kansallinen identiteetti pitää sisällään käsityksen puhtaasta alkuperäisestä kansasta.³¹ Kansallinen identiteetti alkaa yhteisestä uskosta maan poliittiseen johtoon. Kansallista identiteettiä myös on rakennettu ja rakennetaan tietoisesti. Francis Fukuyama esittää kansallisen identiteetin rakentuvan neljän eri vaiheen kautta: väestönsiirrot ja uudisasutus, rajojen siirtäminen noudattamaan kielellistä ja kulttuurista tilaa, väestön sopeuttaminen yhteisöön ja

---

³⁰ Ahonen & Rantala 2015, 59.

³¹ Hall 2021, 49–50.

kansallisen identiteetin uudistaminen.³² Kansallinen identiteetti on siis jotakin, jonka rakentumisen vaatii aktiivisia toimenpiteitä.

Francis Fukuyama määrittelee **nationalismin** opiksi, jossa poliittisten rajojen tulee vastata kulttuurisia yhteisöjä. Kulttuuriset yhteisöt puolestaan määrittyvät puhutun kielen perusteella.³³ Paul Lawrence määrittelee nationalismin abstraktiksi ideologiaksi, jossa ihmiskunta on jaettu erillisiin tunnistettaviin ryhmiin: kansakunniksi.³⁴ Nationalismin ymmärtäminen ei ole mahdollista ilman oman kansakunnan käsitteen tunnistamista. Benedict Anderson määrittelee kansakunnan kuvitelluksi yhteisöksi, jossa ihmiset kokevat kuuluvansa samaan yhteisöön vaikkeivat tunne toisiinsa.³⁵ Stuart Hall puolestaan tukeutuu määrittelyssään yhteiseen kertomukseen, jota toisinnetaan kansallisissa historioissa ja kulttuurissa.³⁶ Tämä puolestaan lähestyy kansallisen historiankirjoituksen käsitettä.³⁷

Suomettuminen on termi, jonka käytön virallinen Suomi kielsi kylmän sodan aikana. Sana otettiin käyttöön Saksan liittotasavallassa 1960-luvun alussa kuvaamaan kommunismin uhkaa. Sana on saksaksi *Finnlandisierung*. Termillä ei viitattu ainoastaan Suomeen, vaan myös muuhun lännen kannalta ei-toivottuun kehitykseen Euroopassa.³⁸ Termi on siis ulkoa tuotu suomalaiseen keskusteluun. Suometumisella tarkoitetaan Neuvostoliiton vaikutuspiirissä olevan puoli-itsenäisen ei-kommunistisen valtion alistumista Neuvostoliiton vaikutuspiiriin. Ilmaisua käytettiin 1960-luvulta alkaen Suomen ulkopuolella käydyssä julkisessa keskustelussa. Termin otti tietävästi ensimmäisenä käyttöön Freie Universitätin emeritusprofessori Richard Löwenthal.³⁹

---

³² Fukuyama 2020, 171–172.

³³ Fukuyama 2020, 86–87.

³⁴ Lawrence 2005, 3.

³⁵ Anderson 1017, 39.

³⁶ Hall 2021, 48.

³⁷ Ylikangas 2015, 225.

³⁸ Seppinen 2011, 22.

³⁹ Rautkallio 2010, 13, 337.

Suomettumiseen liittyi dualisaatiokehitys, jossa taloudessa suosittiin länsimaalaisuutta, mutta muutoin uskottiin Neuvostoliiton mahtiin. Poliitikassa näkyivät kansanrintamastrategia ja lehdistössä vaikutti itesesensuuri. Jotkut jopa uskoivat Neuvostoliiton voittavan kylmän sodan.⁴⁰ Suomettuminen on saanut ilmiönä negatiivisen kaiun, vaikka sillä saattoi olla myös positiivisia vaikutuksia suhteessa Suomen geopoliittiseen asemaan idän ja lännen välissä. Junani Suomi kuvaa Suomen ulkopoliittikkaa tasapainoiluksi kapealla polulla, jota reunustivat toiselta puolen Neuvostoliiton epäluulot sekä NATO-maiden esittämät suomettumisyhtökset.⁴¹

Suomen **koulujärjestelmä** on kokenut muutoksia historiansa aikana. **Kansakoulu** toimi Suomessa vuosina 1866–1977.⁴² Kansakoulu koostui ala- ja yläkansakoulusta. Alakansakoulussa opiskeltiin kaksi vuosiluokkaa ja yläkansakoulussa neljä. Lisäksi oli mahdollisuus vielä täydentävään jatko-opetukseen eli kansalaiskouluun. Kansakoulun oppimäärä ja vuosiluokat vaihtelivat sen historian aikana. Kansakouluun liittyi kiinteästi 1921 oppivelvollisuuslaki, joka määritteli kansakoulun oppilaaksiotto iän seitsemään ikävuoteen ja päättymisen 13-ikävuoteen.⁴³

Kansakoulun seuraajan **peruskoulun** toiminta alkoi Suomessa 1972.⁴⁴ Peruskoululla tarkoitetaan yleistä peruskasvatusta antavaa oppilaitosta, joka kestää yhdeksän vuotta. Peruskoulun tarkoituksena oli yhdistää aiemmat oppilaitokset eli varsinaisen kansakoulun, kansalaiskouluun ja keskikoulun oppimäärät. Peruskoulu jakaantuu kuuteen alimpaan vuosiluokkaan, joka muodostaa alakoulun ja kolmeen ylimpään, jotka muodostavat yläkouluun. Peruskoulussa sekä ylä- että alakoulussa ovat opettavat aineet kaikille saman sisältöisiä. Yläkoulussa voi olla oppiaineissa ja määrissä olla painotuksista johtuvia eroja.⁴⁵

---

⁴⁰ Seppinen 2014, 402.

⁴¹ Suomi 2016.

⁴² Syväoja 2004.

⁴³ Syväoja 2004, 55–56; Laki oppivelvollisuudesta 101/1921, luku 2.7 §.

⁴⁴ Syväoja 2004, 278.

⁴⁵ Laki koulujärjestelmän perusteista 467/1968. 2 luku; 5§.

Rakennemuutos ilmiönä tarkoittaa pitkää trendiä, jossa yhteiskunta muuttuu. Muutoksen taustalla voidaan nähdä selittäviä tekijöitä, kuten taloudenpainopisteen, elinkeino- tai väestörakenteen muutokset. Kokemuksen tasolla se voi tarkoittaa ihmisten muutttoa kaupunkiin, maaseudun autioitumista, koulutustason nousua tai sosiaalisia ongelmia.⁴⁶ Rakenteiden muuttumiseen voi liittyä kriisiytymistä tai menestystarinoita.⁴⁷ Usein yhteiskunnan rakenteellisia muutoksia selittävät tekijät ovat alkaneet jo kauan ennen rakenteellisen muutoksen havaitsemista.

1.6 Tutkimusperinne

Tutkimusperinteen esittelyssä on käytetty seuraavanlaista ryhmittelyä: Suomalaisuus, yhteiskunta- ja rakennehistoria, nationalismi ja kansallinen identiteetti ja oppikirja- ja opetussuunnitelmatutkimus. Ryhmittelyn tarkoituksena on jäsentää aiheesta kirjoitettua moninaista tutkimusta ja kirjallisuutta. Valikoimani tutkimusperinne avaa laajemmin 1.5 luvussa selitetyjä käsitteitä. Työni tutkimuskysymyksissä etsitään suomalaisuudessa tapahtuneita muutoksia. Suomalaisuus on ilmiönä abstrakti, joten sen selvittämiseksi kulloinenkin suomalainen yhteiskunta on asetettava kontekstiin. Tällä tavoin vältytään sortumasta anakronismeihin, joilla tarkoitetaan virheellistä tapaa tulkita historiaa tutkijan omasta kokemusmaailmasta käsin⁴⁸.

Suomalaisuutta on rakennettu kansallisen historiankirjoituksen hengessä myyteille.⁴⁹ Tämän tunnistaa myös Stuart Hall, joka näkee kansakunnan perustamisen kannalta tärkeiksi muinaisuuden ulottavan perustamismyytin sekä ajatuksen puhtaasta alkuperäisestä kansasta. Hallin mukaan uusien kansakuntien on tapana perustaa historiansa myyteille.⁵⁰ Tämä on luontevaa, sillä kansallisvaltion täytyy voida legitimoida käyttämänsä alueellinen valta jotenkin. Yhteiset myytit ovat kansallisen identiteetin rakennusaineita.⁵¹ Emerita Sirkka Ahonen on löytänyt suomalaisessa historiankirjoituksessa toisinnettuja myyttejä teoksessaan Suomalaisuuden monet myytit.

---

⁴⁶ Haapala 2006, 91–92, 108.

⁴⁷ Eloranta et al. 2021, 474.

⁴⁸ Kalela 2000, 83.

⁴⁹ Ahonen 2017.

⁵⁰ Hall 2021, 49–50.

⁵¹ Ahonen 2017, 10.

Tämän tutkimuksen kannalta keskeisiä myyttejä ovat: Kohtalona kansallisvaltio, soturikansa, selviytyjäkansa, rauhanvartija, olemme osa Eurooppaa.⁵²

Kohtalona kansallisvaltio myytin Sirkka Ahonen liittää kansakunnan rakentamisen aikaan, jolloin suomalaisuuden katsottiin saaneen alkunsa ja oikeutuksensa muinaisuudesta. Soturikansa puolestaan liittyy 1917–1945 väliseen historian kirjoitukseen, joka oli sävyltään nationalistista. Selviytyjäkansa-myytti puolestaan liittyy suomalaisten taisteluun, joko ulkopuolista valloittajaa tai jotain muuta vastoinkäymistä vastaan. Rauhanvartija -myytin kuvastot liittyvät toisen maailmansodan aiheuttamaan murrokseen historian tulkinnassa, jossa Suomi muuttaa kurssiaan soturikansasta rauhanedistäjäksi. Olemme osa Eurooppaa myytti alkaa puolestaan syntyä Suomen liittymisestä läntisiin järjestelmiin, kuten kauppayhteisöihin.⁵³

Vähitellen teoriasta suomalaisten muinaisuudesta juurensa juontavasta historiasta ja Kalevalaisesta alkukodista luovuttiin. Suomalaisuudesta tuli suomalaisten identiteetti, mutta sen ymmärrettiin olevan alati muuttuva ilmiö.⁵⁴ Suomalaisuus on tarkoittanut eri aikakausina eri ihmisille eri asiaa. Tämä muutti ajatusta historian tulkinnasta siten, että voimme puhua ennemmin **suomalaisuudesta** kuin **Suomen historiasta**. Suomalaisuus pitää sisällään ajatuksen moninaisuudesta suomalaisuuden rakennusaineksena, mikä erottaa tulkinnan aiemmasta tiukkarajaisesta Suomen historiasta.

Nationalismin historiaan olen perehtynyt lukemalla Eric Hobsbawnin teosta Nationalismi. Teoksessa hän määrittelee nationalismin syntyhistorian aikaan, jolloin moderni valtio syntyi. Espanjalaisessa kulttuurissa sana "*nacion*" on tarkoittanut provinssin asukkaiden kokonaisuutta, maata ja kuningasta. Saksankielisessä kulttuurissa "*nation*" ja "*Volk*" yhdentyivät kansakuntaa merkitseväksi termiksi 1500-luvulta lähtien.⁵⁵ Kansakunnan käsitettä voidaan historiallisesti pitää nuorena. Francis Fukuyama ajoittaa nationalismin teollistumisen aikaan ja sen alulle panemiin

---

⁵² Ahonen 2017.

⁵³ Ahonen 2017, 58–90, 115, 134–145.

⁵⁴ Haapala et al. 2021, 527.

⁵⁵ Hobsbawm 1994, 23–55.

muutoksiin ihmisen elinpiirissä. Oman elinpiirin kokemisen muutos tapahtui, kun siirryttiin saks. "Gemeinschaftista" kohti "Gesellschaftia" eli yläyhteisön pienistä todellisuuksista siirryttiin kohti suurkaupunkien ylipaikallista todellisuutta. Uuden kulttuurin täytyi perustua johonkin suurempaan kuin kyläyhteisön todellisuuteen. Identiteetin pohjaksi löytyi yhteinen kansallinen kulttuuri ja kieli.⁵⁶ Myös Benedict Andersson määrittää nationalismin perusajatukseksi yhteisen koetun todellisuuden eli "kuvitellun yhteisön".⁵⁷

Nationalismin lisäksi olen tutkinut **kansallisen identiteetin** käsitettä, joissa olen tukeutunut edellä mainittujen lisäksi, Stuart Hallin⁵⁸ ja Paul Lawrencen⁵⁹ kirjoituksiin aiheesta. Stuart Hall on luettavissa enemmän sosiologiksi kuin historian tutkijaksi, mutta aihealueiden ollessa lähellä toisiaan on syytä ulottaa tausta selvitys myös siihen mitä naapuritieteenalat ovat aiheesta sanoneet. Nationalismin nähdään molemmissa tieteissä historiassa ja sosiologiassa "kansakuntien uskontona". Kansakuntaa kuvaillaan kohtaloksi tai ominaisuudeksi, josta ei helposti pääse eroon. Nationalismi on sosiologiassa kuvailtu ideologiaksi, jossa korostetaan näitä kansakunnan ominaisuuksia ja vaalitaan ajatusta kansakunnasta yksilön identiteetin tärkeimpänä rakennusaineksenä.⁶⁰ Kyseiset termit kulkevat käsikädessä arvottaen toinen toisiaan. Tästä syystä nationalismia ja kansallista tulee tarkastella huomioiden aikakauden olosuhteet, kulttuuri ja kansakunnan erityispiirteet.

Tutkimukseni voidaan sijoittaa **yhteiskunta- ja rakennehistorian** kenttään. Tutkimuksessa etsitään suomalaisuuden muutosta eri aikakausien opetusmateriaaleissa. Suomalaisuutta on perusteltua pitää kansalliseen heräämiseen liittyvänä aatteena. Ylikankaan mukaan aatehistoria ei varsinaisesti ole historiallista muutosta toimeenpaneva voima, vaan se toimii ennemmin selittäjänä tekijänä. Hänen mukaansa aatehistorian selittämiseen tarvitaan rakennehistoriallisia menetelmiä, jotta aatteen selviytymistä vallitsevassa sosiaalisessa kontekstissa voidaan selvittää.⁶¹

---

⁵⁶ Fukuyama 2020, 87–91.

⁵⁷ Anderson 2017.

⁵⁸ Hall 2021.

⁵⁹ Lawrence 2005.

⁶⁰ Saaristo & Jokinen 2004, 203–206.

⁶¹ Ylikangas 2015, 114, 122.

Tästä syystä omaa tutkimustani selittämään on tuotu myös rakennehistoriaa, joka selvittää historian yleisiä linjoja suhteessa oppimateriaaleissa tapahtuneisiin suomalaisuuden muutoksiin. Rakennehistorian tarkoituksena on luotettavan ”kartan” luominen tutkittavasta aiheesta. Kartta muodostuu keskeisien yksityiskohtien ja niihin liittyvien keskeisten suhteiden eli rakenteiden analysoinnista. Keskeiset suhteet toimivat muutoksia selittävinä tekijöinä.⁶² Tällaisia selittäviä tekijöitä ovat esimerkiksi talouden ja väestörakenteen muutokset.

Poliittista ja Suomen historian kehityslinjoja selventämään olen valinnut Henrik Meinanderin – *Tasavallan tiellä* -teoksen.⁶³ Kasvatuksen ja koulutuksen historiaa kuvaamaan olen käyttänyt Hannu Syväojan - Kansakoulu suomalaisten kasvattaja – Perussivistystä koko kansalle 1866–1977⁶⁴, sekä kokoelmateosta Valistus ja koulunpenkki – kasvatus ja koulutus Suomessa 1860-luvulta 1960-luvulle.⁶⁵ Sotien välisen Suomen asenneilmapiirin kartoittamiseen olen käyttänyt Pekka Valtosen – kosmopoliitteja ja kansallismielisiä -teosta.⁶⁶ Jälkimmäinen avaa yleistasolla hyvin suomalaisen yhteiskunnan aatemaailmaa sotienvälisenä aikana. Suomalaisen yhteiskunnan muutoksien selittämisessä olen hyödyntänyt kaksioista artikkelikokoelmaa: Suomalaisen yhteiskunnan historia 1400–2000⁶⁷.

Historian tutkimuksen teossa olen hyödyntänyt Jorma Kalelan teosta historiantutkimus ja historia- teosta. Teoksesta löytyy ohjeita historian tutkijan työkaluksi.⁶⁸ Samanlainen tutkijan yleisteos on Heikki Ylikankaan: Mitä on historia – Ja millaista on sen tutkiminen. Teoksessaan Ylikangas esittelee suomalaisen historian tutkimuksen erityispiirteitä kansallisesta näkökulmasta. Hän korostaa tutkimuskentän muutosta 1960-luvulta nykypäivään. Kansallisten piirteiden tuli erottua

---

⁶² Saari 2006, 13–15.

⁶³ Meinander 2012.

⁶⁴ Syväoja 2004.

⁶⁵ Heikkinen Anja & Leino-Kaukiainen 2011.

⁶⁶ Valttonen 2018.

⁶⁷ Kivimäki et al. 2021; Haapala et al. 2021.

⁶⁸ Kalela 2000.

historiankirjoituksessa muiden vastaavista voidakseen olla osa kansallista tarinaa. Tätä Ylikangas nimittää kansalliseksi historiankirjoitukseksi.⁶⁹

Historian tutkimuksessa ja siihen kiinteästi liittyvässä historiapolitiikassa on tapana periodisoida aikakausia. Esimerkiksi aikakautta sotien välissä kuvastaa valtiotieteilijä Jussi Teljon periodisointi, jossa hän kuvaa vuosia 1920–1924 sodan jälkeiseksi murrokseksi, vuosia 1925–1930 rauhanpolitiikaksi.⁷⁰ Kyseessä on vuonna 1936 ilmestynyt arvio, jota voidaan pitää varsin osuvana vielä tämän päivän näkökulmasta tarkastellen. Historiapolitiittiset periodisoinnit on syytä huomioida opetussuunnitelmatutkimuksessa. Ne avaavat aikakauden yhteiskunnan arvoja niitä jälkeen päin arvioivalle tutkijalle. Näiden periodisointien voidaan suurella todennäköisyydellä olettaa löytyvän myös kasvatusta ja koulutusta ohjaavista dokumenteista, sillä ne eivät ole syntyneet muusta yhteiskunnasta erillisinä totuuksina. Lisäksi on syytä muistaa, että historiallista tietoa tulee arvioida aina tutkittavan aikakauden käsitteillä, jotta vältetään sortumasta anakronismeihin.⁷¹

Opetussuunnitelmissa ja oppikirjoissa esiintyvät historiankirjoitus on Arja Virran mukaan koelma asioita, jota kulloinkin pidetään tietämisen arvoisina. Virta on todennut: ”Kaikkea ei voi tutkimuksellisesti selvittää, ja se osa historiasta, joka tulee opetussuunnitelmien ja oppikirjojen sisällöksi on valikoima asioita, joita kulloinkin pidetään tietämisen arvoisina.”⁷² Tällä Virta tarkoittaa sitä, että historialliseen tulkintaan täytyy sisällyttää mukaan lähdekritiikkiä, jotta ei sorruttaisi tutkijan oman ajan perspektiivin ylikorostumiseen tulkinnassa. Tämän vuoksi on ollut tutkimuksen kannalta tärkeää selvittää mitä yhteiskunta on eri aikoina arvostanut eli toisin sanoen pitänyt tietämisen arvoisena.

Antti Saaren ym. artikkelissa Opetussuunnitelma valtiollisen yhtenäisyyden rakentajana avataan opetussuunnitelmien merkitystä kansalaisyhteiskunnan kehityksessä eri aikakausina. Artikkelin läpi leikkaa tutkimusasetelmani aikarajauksen opetussuunnitelmien osalta tehokkaasti alkaen

---

⁶⁹ Ylikangas 2015, 225–226.

⁷⁰ Valtonen 2018, 16; Teljo 1936, 28–72.

⁷¹ Kalela 2000, 83.

⁷² Virta 2008, 17.

vuoden 1925 maalaiskansakoulun opetussuunnitelma komitean mietinnöstä ja päätyen 1970-luvun peruskoulun opetussuunnitelmakomitean mietintöön 1970-luvulle. Artikkelissa toistuvat osin omissa tutkimuksissani löytyvät päälinjat. Esimerkiksi Saari ym. nimittää itsenäistymisen ja toisen maailman sodan välistä aikaa nimellä: "Valkoisen Suomen kansalainen".⁷³ Nämä piirteet on löytänyt myös Sirkka Ahonen teoksessaan *Suomalaisuuden monet myytit*, jossa suomaisuutta 1930-luvulla luonnehdittiin "soturikansa ja valkoisen Suomen historia" -myyteillä.⁷⁴

Sirkka Ahosen valkoisen suomen historia -myytti ja Antti Saaren ym. vastaava tulkinta aiheesta opetussuunnitelmien valossa nousi esiin myös omassa sivuainetutkielmassani.⁷⁵ Saaren mukaan sisällissodan jälkeen oppikirjat pyrkivät ohjaamaan, miten lapset kokivat oman elinympäristönsä. Ohjausta pyrittiin tekemään siihen suuntaan, jossa sisällissodan voittajaosapuoli juurrutti myös työväestön lapset osaksi kansallista tarinaa. Saaren mukaan toisen maailmansodan jälkeen valkoisen Suomen nationalistiset ja kristilliset kuvastot alkoivat lientyä. Peruskoulu-uudistukseen tultaessa opetussuunnitelmissa näkyi Saaren mukaan "sosiaalisen kansalaisen" ajatus, jossa korostuivat demokraattinen kansalaisuus ja yksilön valinnanvapaus.⁷⁶

Aiemmilta vuosikymmeniltä tutkimusasetelmani kannalta läheisiksi väitöskirjatutkimuksiksi muodostuvat Tuomas Takalan sosiaalishistoriallinen väitöskirja, jossa hän käyttää hyväkseen marxismin ja kapitalismin teorioita analysoidessaan oppivelvollisuus koulua ja siihen liittyneitä yhteiskunnallisia intressejä.⁷⁷ Toinen menneiden vuosikymmenten tutkimus on Risto Rinteen väitöskirja, jossa tarkastellaan muun muassa opetussuunnitelmien koulutuksellista ihmiskuvaa ja käsitystä ihmisestä maailmassa.⁷⁸ Edellä mainitut tutkimukset ovat lähes neljänkymmenen vuosikymmenen takaa, joten tuoreempaa näkökulmaa tarvitaan. Myös Jaakko Väisänen on kirjoittanut

---

⁷³ Saari et al. 2017, 89–97.

⁷⁴ Ahonen 2017, 44–48, 134.

⁷⁵ Ahonen 2017; Saari 2017 et al.

⁷⁶ Saari et al. 2017, 89–95.

⁷⁷ Takala 1983.

⁷⁸ Rinne 1984.

diskurssianalyttiseen menetelmään pohjaavan väitöskirjan koskien oppikirjojen tekstien murrosta vuosina 1960- ja 1990.⁷⁹

Aiheesta on kirjoitettu runsaasti myös pro gradu tasoista tutkimusta. Marja Puranen on omassa pro gradu -tutkielmassaan peruskoulun oppikirjojen Neuvostoliitto-kuvaa ja sen muutoksia 1973 ja 2013 välisenä aikana. Puranen esittää historian oppikirjojen Neuvostoliitto-kuvassa tapahtuneen muutoksen 1970-luvun suometumisesta, idän kaupan ylistyksen kautta kohti 2000-luvun kriittistä suhtautumista.⁸⁰ Yhteistä Purasen ja oman tutkimukseni välillä on sen suuntautuminen oppikirjatutkimukseen sekä muutoksen tutkimiseen molemmissa töissä tutkittava ilmiö on abstrakti, ei aineellinen ilmiö. Lisäksi Puranen nivoo tutkielmassaan myös historiassa tapahtuneet yleiset suuret linjat yhteen löytämiensä havaintojen kanssa. Neuvostoliitto-kuvassa on tapahtunut muutoksia, kylmän sodan suurvalta kamppailun ja Neuvostoliiton hajoamisen aikoihin. Toinen pro gradu tasoinen tutkimus on Jussi Rissanen (2014) pro gradu -tutkielma, joka käsittelee Elias Lönnrotin henkilökuvauksia kansakoulun ja peruskoulun historian oppikirjoissa. Rissanen on tutkimuksessaan huomannut 1940-luvun vedenjakajana suomalaisessa koulutuspolitiikassa.

---

⁷⁹ Väisänen 2005.

⁸⁰ Puranen 2014, 176–179.

2 Itsenäisen Suomen kuva

Suomi oli vuoden 1917 joulukuussa julistautunut itsenäiseksi valtioksi. Yhteydet Venäjään katkesivat. Itsenäistyminen liittyi vahvasti ensimmäisen maailmansodan tapahtumiin, Venäjän bolševikki -vallankumouksen ja Venäjän-sisällissodan aiheuttamiin hankaluuksiin hallita suurta imperiumia. Tämän jälkeen Suomessa käytiin vuonna 1918 verinen sisällissota valkoisten ja punaisten välillä. Tämä haava valkoisten ja punaisten välillä väritti Suomen poliittista kenttää sotaa seuranneina vuosikymmeninä.

Taloudellisesti Suomi oli vahvasti maa- ja metsätaloudesta elantonsa saava valtio.⁸¹ Enemmistö Suomen kolmesta ja puolesta miljoonasta asukkaasta asui maaseudulla.⁸² Suurimmat kaupungit olivat Helsinki, Turku ja Tampere.⁸³ Suomi oli vahvasti agraarinen eli maatalousvaltainen yhteiskunta. Suomen talous kasvoi sotienvälisenä aikana. Etenkin metsäteollisuus löysi markkinoita lännestä. Tosiasiallisesti yhteiskunta muuttui kohti teollistuneempaa muotoa sekä aiempaa korkeampaa hyvinvointia.⁸⁴ Henkisesti suomalainen yhteiskuntapolitiikka piti Suomea edelleen talonpoikien Suomena.⁸⁵

Valtiolla oli itsenäisyyden ensimmäisellä vuosikymmenellä ratkaistavanaan sisä- ja ulkopoliittisia ongelmia. Ensimmäinen nuoren kansakunnan kohtaama ulkopoliittinen haaste oli Tarton rauha vuonna 1920, jossa Suomi neuvotteli itselleen pääsyn Jäämerelle sekä sai vahvistetuksi itäraajansa suhteessa Neuvostoliittoon. Rauhan menetyksenä koettiin Itä-Karjalan pitäjien kysymyksen ratkeaminen Neuvostoliiton eduksi.⁸⁶ Seuraava ulkopoliittinen haaste liittyi Ahvenanmaahan, joka oli

---

⁸¹ Suomen tilastollinen vuosikirja 1925, 46 (Tilastotieto elinkeinoista tilastoitu 10 vuoden välein).

⁸² Suomen tilastollinen vuosikirja 1925, 7 (Maaseudulla asui vuoden 1923 tilaston mukaan: 2 907564 suomalaista ja kaupungeissa 561 838 suomalaista).

⁸³ Suomen tilastollinen vuosikirja 1925, 9. (Kaupunkien, kauppalain ja taajaväkisten yhdyskuntain väkiluku 1815–1924.)

⁸⁴ Saarikoski 2005, 117–121.

⁸⁵ Kalela 2005, 108.

⁸⁶ Roiko-Jokela 2021, 113.

ruotsinkielinen ja -mielinen. Suomi haki suhteita länteen Kansainliitosta, jonka jäseneksi hyväksytty Suomi sai Ahvenanmaan kysymykseensä ratkaisun omaksi edukseen.⁸⁷ Tämä oli eräänlainen testi suomalaisen valtion ulkopoliittisesta suvereniteetista.

Sisäpoliittisessa keskustelussa pyrittiin ratkomaan sisällissotaan johtaneita kipupisteitä. Näitä olivat kysymys tilattoman väestön asemasta, kielikysymys sekä kysymys oppivelvollisuudesta ja kansallisesta sivistyksestä. Nämä haasteet ratkottiin nopeasti 1920-luvun alkupuolella, mikä käy ilmi seuraavista lakihankkeista: Oppivelvollisuuslaki 1921, Kielilaki 1921 ja nk. maanlunastuslaki eli Lex Kallio 1922. Sisäpolitiikassa oli vallalla kansallisen eheyttämisen henki, joka osaltaan tarjosi tarttumapintaa myös ääriliikkeiden nousulle.⁸⁸ Vasemmiston ottaminen mukaan yhteiskuntaelämään oli kansallisen eheytyksen edellytys.⁸⁹ Tämän toteutuminen sai kuitenkin odottaa, sillä laitavasemmisto oli suljettuna poliittisen toiminnan ulkopuolelle pitkin 1930-luvun.⁹⁰

2.1 Sotien välisen ajan suomalaisuudet

Suomi oli sotien välisenä aikana nationalistien, isänmaallinen, länsisuuntautunut ja maalainen. Suomalaiset puolestaan jakaantuivat useampiin lokeroihin, sen mukaan mikä oli kansalaisen yhteiskunnallinen, poliittinen ja sosioekonominen asema. Myös nationalismi eli kansallismielisyys jakaantui eri kieli ja poliittisten ryhmien välillä tarkoittamaan eri asioita.⁹¹ Valtiovalta pyrki alun kiihkon jälkeen kansalliseen eheytykseen, ottamalla sosiaalidemokraatit osaksi poliittista järjestelmää.

---

⁸⁷ Roiko-Jokela 2021, 197–199.

⁸⁸ Saarikoski 2005, 128–129.

⁸⁹ Saarikoski 2005, 124.

⁹⁰ Meinander 2012, 68–75.

⁹¹ Valtonen 2018, 311.

Vuosien 1920–1924 välissä suomalaisuuden henkistä ilmapiiriä voisi kuvailla Jussi Teljoa mukailleen sodan jälkeiseksi murrokseksi. Sukupolvikokemusta 1920-luvulla eläneiden keskuudessa leimasi sisällissodan varjo.⁹² Kokemuksen kipeyttä kuvastaa sodasta käytetyt nimitykset ”vapaus-sota” ja ”sisällissota”. Vapaus-sotaa käydään usein ulkoista vihollista vastaan, kun sisällissotaan liittyy oman kansan tuhoaminen. Oman kansan tuhoaminen sotii jakamattoman ja yhteneväisen kansan myyttiä vastaan.⁹³

Sotien välisenä aikana valtiovalta halusi kasvattaa kansalaisesta suomalaiseen yhteiskuntaan sopivan kansalaisen. Sopivan määritteli sodan voittanut valkoinen osapuoli. Isänmaallinen suomalainen oli vahvasti valkoisen osapuolen määrittämä.⁹⁴ Sisällissota voidaan nähdä kansallisen identiteetin muovaajana ongelmallisena, sillä se oli omana aikanaan ja on vieläkin vahvasti kansaa jakava myytti.⁹⁵ Se jakoi yhteiskunnan voittajiin ja häviäjiin. Sota suomalaisen identiteetin muovaajana kuvastaa Suomen sotien rikkoman historian kipeyttä.

Stuart Hall on todennut uusien kansakuntien rakentavan historiaansa myyteille.⁹⁶ Tällaisena myyttinä sisällissodan jälkeen tarjoutui Ahosen löytämä ”soturikansa -myytti⁹⁷”. Kansallinen identiteetti rakentui sotien välisenä aikana sisäiselle verenvuodatukselle. Erottavana tekijänä Suomen historian myyteille tyypilliselle taistelulle ulkopuolista valloittajaa vastaan. Yhdistävää aikakauden suomalaisuudelle oli, että sisällissodan traumoja kantoivat sodan molemmat osapuolet. Historian kirjoitus sai seuraavasta sodasta lähtökohdan, joka muovasi historian opetusta kohti yhtenäisempää kansallista luonnetta. Suomalaisuus ilmiönä tuntuu kulminoituvan sotiin, joissa oikeutus kansakunnan olemassaoloon on lunastettu verellä.

---

⁹² Valtonen 2018, 309–310.

⁹³ Valtonen 2018, 310–311.

⁹⁴ Kivimäki et al. 2021, 380.

⁹⁵ Kivimäki et al. 2021, 445.

⁹⁶ Hall 2021, 50.

⁹⁷ Ahonen 2017.

Suomalaisuus haki paikkaansa myös kieli- ja maantieteen suhteen. Isänmaallisuuden muotoutuminen suomenkielisen väestönosan mukaan oli alkanut 1800-luvulla. Jatkoa seurasi itsenäistymisen kaudella, kun ruotsinkieliselle väestönosalle säädettiin oikeudet oman kielen ja kulttuurin toteuttamiseen, mutta suomalaisin ehdoin.⁹⁸ Kansallista identiteettiä rakennettiin suomenkielisen väestönosan kulttuurin varaan. Jakolinjoja oli politiikan lisäksi myös kielessä. Kansallisvaltion rakennusaineena oli kansallinen identiteetti.

Maantieteellisesti jakolinjat olivat selvät. Suomi turvasi kansallisen identiteettinsä osaksi länttä. Ulkopoliitikassa vakiintui pohjoismainen linja, jossa turvattiin läntisiin demokratioihin.⁹⁹ Suomessa pelättiin kommunismia, mikä käy ilmi lainsäädännöstä, joilla pyrittiin rajoittamaan ääriliikkeiden toimintaa.¹⁰⁰ Toisaalta myös ääriliikkeistä haettiin turvaa isänmaallisuuden rakennusaineeksi. Oikeistoradikalismi vetosi sisällissodan sukupolvikokemuksen omaavaan valkoisen Suomen talonpoikaan.¹⁰¹

Suomalaisuutta perustettiin myös talonpoikaiselle identiteetille, jossa kaupunki nähtiin vieraana ja likaisena.¹⁰² Etenkin porvarillinen suomi identifioitui Suomen vapaaseen talonpoikaan.¹⁰³ Tämä tapahtui siitä huolimatta, että sotien välisenä aikana Suomi kaupungistui ja teollistui huimaa vauhtia.¹⁰⁴ Agraarisuus ilmeni maalaiskansakoulun opetussuunnitelmassa muun muassa käytännön läheisinä oppiaineina, kuten ”järkipärisen viljelyn” opettamisena.¹⁰⁵ Valtiovalta tukeutui maalaiseen ja talonpoikaiseen, vaikka kehitys kohti teollista ja kaupungistunutta yhteiskuntaa oli jo lähtenyt liikkeelle. Huomion arvoista on se, että sotien välisenä aikana laitavasemmisto oli suljettu virallisen politiikan teon ulkopuolelle.¹⁰⁶

---

⁹⁸ Valtonen 2018, 201–202.

⁹⁹ Saarikoski 2005, 130.

¹⁰⁰ Meinander 2012, 68–74.

¹⁰¹ vrt. Valtonen 2018, 310; Saarikoski 2005, 126–127.

¹⁰² Valtonen 2018, 73.

¹⁰³ Kivimäki et al. 2021, 380.

¹⁰⁴ Saarikoski 2005, 119–120.

¹⁰⁵ MKOPS 1925, 45.

¹⁰⁶ Meinander 2012.

2.2 Tavoitteena kunnan kansalainen: Kansanopetus sivistää kansaa

Sotien välinen aika piti sisällään merkittäviä kansakunnan rakentamiseen liittyviä hankkeita. Hankkeet toteutuivat huolimatta itsenäistymisen alkuvuosina Suomea vaivanneesta yhteiskunnallisen koheesion puutteesta. Tuomaala luonnehtii itsenäisyyden alun ilmapiiriä sisällissodan katkeroittamaksi ja kiristämäksi.¹⁰⁷ Tässä ilmapiirissä suomalaisuutta rakennettiin aktiivisesti koulutuspoliittisilla uudistuksilla.

Itsenäistymisen alussa merkittävin koulutuspoliittinen uudistus oli vuonna 1921 säädetty oppivelvollisuuslaki. Tuomaala ja Syväoja näkevät oppivelvollisuuden kansakunnan eheyttämishankkeena, joskin lain läpi meno aiheutti kiistelyä eduskunnassa liittyen muun muassa koulun keston ja kuntien velvollisuuteen järjestää opetusta.¹⁰⁸ Myös lasten joutuminen turhalle opintielle huoletti maaseudun väestöä.

Poliittiset puolueet olivat alussa eri linjoilla, miten kansanopetus tulisi toteuttaa. Oikeisto oli pessimistinen sekä kansalaisyhteiskunnan syntymistä kohtaan että päätöksenteon ulottamisesta työväestölle. Oikeisto halusi kiinnittää viljelijät porvarilliseen Suomeen ja valtionkansalaisuuteen. Keskusta kannatti demokraattista, kansainvaltaista ja nationalistista kansakunnan rakentamisen projektiota. Työväestö puolestaan suhtautui pessimistisesti koko hankkeeseen ja kannatti eräänlaista työkoulua. Poliittisesta väittelystä huolimatta vuoden 1921 oppivelvollisuuslaissa kansanopetus ulotettiin kaikkiin seitsemän vuotta täyttäneisiin ja määriteltiin kestäväksi sen kevätlukukauden loppuun, jolloin oppilas täyttää kolmetoista vuotta.¹⁰⁹ Maantieteellinen eriarvoisuus vaikeutti käytännössä oppilaiden oikeutta yhtäläiseen kansanopetukseen.

Kansakoulun opetus oli sotien välisenä aikana pragmaattista eli käytännöllisiin taitoihin perustavaa.¹¹⁰ Myös kansakunnan rakentamiseen liittyviä demokraattisen yhteiskunnan arvoja pidettiin

---

¹⁰⁷ Tuomaala 2011, 99.

¹⁰⁸ Tuomaala 2011, 99, 104–105; Syväoja 2004, 52.

¹⁰⁹ Tuomaala 2011, 95, 99, 101–103; Laki oppivelvollisuudesta (101/1921), 2:3§.

¹¹⁰ MKOPS 1925, 45; Syväoja 2004, 52.

tärkeänä etenkin keskustapuolueissa.¹¹¹ Lisäksi arvostettiin sivistyksellisiä arvoja, joilla Suomi pyrittiin kohottamaan sivistyskansojen joukkoon.¹¹² Näyttää siltä, että poliittisten puolueiden erimielisyydestä huolimatta demokratia toimi, eli kansanopetus muodostui eräänlaisesta kompromissista, joka piti sisällään sekä käytännön taitoihin pohjaavaa opetusta sekä akateemisia korkeampaan sivistykseen tähtääviä oppiaineita.

Vuoden 1925 opetussuunnitelmassa korostuvat nationalistiset piirteet. Nationalismin määrittelyssä erilaisten tulkintojen kenttä on moninainen. Nationalismin määritelmä on esitetty tutkimuksen alussa, eikä sitä ole tarvetta muuttaa opetussuunnitelmien tarkastelun osalta. Lisäksi opetussuunnitelmissa korostuvat kansallisen identiteetin luominen. Käsitteiden läheisyys ja liittäisyys tekee erottelun haastavaksi, mutta ilmiöiden käsittely toisiaan tukevinä ja päällekkäisinä ei vaikuta tulkintaan.

Nationalismi näkyy vahvasti opetussuunnitelman isänmaallisuutta korostavina lausuntoina, kuten ”Suomen asema itsenäisenä valtakuntana tekee välttämättömäksi isänmaallisen hengen vahvistamisen ja perehtymisen oman kansakunnan syntyyn ja vaiheisiin.¹¹³” Tärkeäksi asiaksi mainittiin oppilaan saattaminen ymmärtämään sitä kansaa, jonka jäseneksi hän kasvaa, väheksymättä myöskään yhteiskuntaa, jossa hän elää. Etusijalle tuli siis aina laittaa isänmaallisuus ja isänmaan historia.¹¹⁴ Tästä voidaan tulkita, että juuri itsenäistyneessä valtiossa haluttiin luoda historiallisesti omilla jaloillaan seisovaa kertomusta historian tapahtumista.

Kansallisen identiteetin luominen oli vahvasti mukana opetussuunnitelmassa. Tästä kertoivat etenkin nuoren kansakunnan määritelmät suhteessa Eurooppaan ja etenkin itä-länsi-kysymykseen otettiin kantaa seuraavasti:

---

¹¹¹ Tuomaala 2011, 101.

¹¹² Syväoja 2004, 201.

¹¹³ MKOPS 1925, 112.

¹¹⁴ MKOPS 1925, 111.

Meidän maamme on kyllä ollut semmoisenaan verrattain syrjässä historian suurelta näyttämöltä; mutta se on ollut yhdistetty toisiin valtakuntiin Ruotsiin ja Venäjään – jotka aikanaan ovat olleet verrattain likellä sen tapahtumia. Varsinkin on Ruotsin samalla ollut myöskin Suomen historiaa.¹¹⁵

Lausunto liitti Suomen selkeästi kuuluvaksi osaksi maantieteellistä länttä. Historian tapahtumat kuitenkin tunnustetaan, mutta painottaen läntistä kulttuuria. Lännettymisestä kertovat koulutuspoliittiset muutokset, esimerkiksi Venäjän historian oppimäärän pois jättäminen.¹¹⁶ Sama perusvire toistui myös sotien välisen Suomen kulttuurisen identiteetin liittämässä osaksi länttä. Aikalaiset muun muassa haaveilivat eurooppalaisesta liittovaltiosta. Eurooppalaisuuden viholliseksi nähtiin Amerikka ja idän uusi uskonto kommunismi. Myös antiikin perintö haluttiin liittää opetussuunnitelmassa osaksi kansakunnan identiteettiä.¹¹⁷

Opetussuunnitelmat ja oppikirjat ovat aina kokoelma asioita, joita niiden laatijat pitivät tietämisen arvoisina.¹¹⁸ Koulutuspolitiikassa tietämisen arvoisiin asioihin päästään käsiksi lukemalla koulutusta ohjaavia dokumentteja. Opetussuunnitelman käsitteet kertovat siitä, mitä aikalaiset pitivät tietämisen arvoisena. Tärkeiksi käsitteiksi vuoden 1925 opetussuunnitelma määrittelee: kansan, heimon, hallituksen ja hallitusmuodon, kaupan, teollisuuden, uskontunnustuksen, erilaiset sivistys ja oppilaitokset.¹¹⁹

Kansakoulu oli luonteeltaan pragmaattinen eli käytännön läheinen. Kansakoulun yleisiä tavoitteita linjattiin seuraavasti vuonna 1925: "Kansakoulu olisi saatava entistä enemmän palvelemaan käytännöllisiä ja taloudellisia harrastuksia."¹²⁰ Lisäksi opetussuunnitelmassa esiintyy käytännön maataloustaitojen oppimiseen viittaavia oppiaineita, kuten " -- järkiperäisen maanviljelyksen al-

---

¹¹⁵ MKOPS 1925, 111.

¹¹⁶ MKOPS 1925, 112.

¹¹⁷ Valtonen 2018, 34–37; MKOPS 1925, 116–123.

¹¹⁸ Virta 2008, 17.

¹¹⁹ MKOPS 1925, 109–110.

¹²⁰ MKOPS1925, 47.

keet, metsän- ja puutarhanhoito, karjanhoito, kansantajuinen eläinlääkintä, ohjaus luonnonmuokaiseen ruumiilliseen ja sielulliseen lastenhoitoon—”.¹²¹ Tämä kertoo suomalaisen kansakoulun käytännönläheisestä ja pragmaattisesta lähestymistavasta suhteessa sivistettäviin eli maalaiskansakoulun oppilaisiin.

Syväoja mainitsee kansakoulun isänmaallisesti sävyttyneiksi oppiaineiksi uskonnon, äidinkielen, historian ja maantieteen.¹²² Sotien välisenä aikana historian oppikirjat pyrkivät seuraamaan suurten sivistyskansojen vaiheita, kansallisvaltioiden muotoutumista ja kansanvallan kehittymistä.¹²³ Opissa korostuivat Suomen selviäminen yksin historian käännekohdissa, Itä-Karjalan heimoja sivuttiin, mutta Suur-Suomi kysymys nostettiin esiin vasta jatkosodan hyökkäysvaiheen oppikirjoissa.¹²⁴ Poliittinen vaikutus näkyi läpi sotien välisen ajan kansakoulun oppiaineuksessa. Myös opettajan henkilökohtaisella vakaumuksella lienee vaikutus opetuksen sisältöön.

Historian opetussuunnitelmassa halutaan opettaa lapsille uudessa itsenäisessä ja teollistuvassa yhteiskunnassa tarvittavia tietoja ja taitoja. Näitä olivat esimerkiksi yhteiskunnalliset ja kansantaloudelliset kysymykset.¹²⁵ Opetussuunnitelmaan voidaan tällä perusteella katsoa sisäänkirjoitetun aikakauden yhteiskunnan muutos kohti kaupungistuvampaa ja teollistuneempaa muotoa. Erityisesti kansantaloudellisten kysymysten mainitseminen luo kuvaa muuttuvassa yhteiskunnassa tarvittavista uusista taidoista.

Merkittävin seikka joka historian opissa korostuu, on sisällissodan tarina. Tarinaa hallitsee valkoisen Suomen kertomus, jolla tarkoitetaan aikakauden yksipuolista historian tulkintaa sisällissodan tapahtumista.¹²⁶ Opetussuunnitelman mukaan: ”Sotaisiin tapauksiin nähden lisättäkään,

---

¹²¹ MKOPS 1925, 45.

¹²² Syväoja 2004, 192.

¹²³ Syväoja 2004, 201.

¹²⁴ Syväoja 2004, 202–203.

¹²⁵ MKOPS 1925, 108–124.

¹²⁶ Ahonen 2017, 44–48, 134.

että niissä joskus lienee viivyttävä enemmän kuin on tarpeen kehityksen yhtenäisyyden ymmärtämistä varten.”¹²⁷ sekä ”--Puolustus- ja vapaussodat ovat puolustettavissa, ja niissä ilmenevä miehuus, uhrautuvuus ja sankarimieli eivät saa jäädä tunnustusta vaille.”¹²⁸ Lauseet ilmentävät valkoisen Suomen kertomusta, joissa korostuvat sankarimieli ja uhrautuvuus isänmaan eteen. Opetussuunnitelma ei kuitenkaan ota sodan punaista osapuolta huomioon.

2.3 Valkoisen Suomen kertomus oppikirjassa

Sakari Kuusen vuoden 1932 oppikirja maalaiskansakouluja varten esittää suomalaisuuden tapahtumista nuoren kansakunnan rakentamiseen liittyvää historiakuva. Esille nousevat **kansallisen identiteetin määrittely, suomalainen nationalismi ja valkoisen Suomen kertomus**. Ensimmäisen teoksen kohdalla on kuitenkin analysointi täytynyt ulottaa Suomen valtakunnan perustamista koskevaan lukuun. Ratkaisuun on päädytty siitä syystä, että luku luo taustan kansallisen identiteetin, nationalismin ja valkoisen Suomen kertomuksen myöhemmälle kehitykselle.

Luvussa ” 63. Suomen valtakunnan perustaminen” Kuusi lähtee liikkeelle Venäjän vallankumouksen tapahtumista. Hän mainitsee syyksi vallankumoukselle Saksan oivalliselle armeijalle kärsityt tappiot ensimmäisessä maailman sodassa, rintaman takaisen tyytymättömyyden ja sosialistibolsevikkien vallankumouksen. Myös kotimaisten vankien palautus Venäjältä mainitaan sekä Suomen sortajahallitus.¹²⁹ Luvun alku luo pohjan luvun pääsisällölle eli ”Suomen valtakunnan perustamiselle”. Aloitus on hyvin saman kaltainen suhteessa nykytutkimuksessa todettuihin kehityskuluihin Suomen itsenäistymiseen vaikuttaneista tekijöistä.

Suomen alueellisia rajoja määrittäessä Kuusi nostaa esille Tarton rauhan 1920, missä ”Suomen alueeseen liitettiin Petsamo Suomen saadessa täten vapaan pääsyn Jäämerelle.”¹³⁰ Myös Sirkka

---

¹²⁷ MKOPS1925, 113.

¹²⁸ MKOPS 1925, 113.

¹²⁹ Kuusi 1932, 204.

¹³⁰ Kuusi 1932, 207.

Ahonen mainitsee Tarton rauhan olleen ”häpeärauha”, joillekin Suomen nationalisteille.¹³¹ Suomen ulkopoliittisena turvana Kuusi mainitsee Kansainliiton, joka on ”Sodan jälkeen on kansainliitto toiminut yhteisymmärryksen ja sovun rakentamiseksi maailman kansojen keskuuteen”.¹³² Oppikirjan muotoilu Kansainliitosta on neutraalin ja toiveikkaan kuuloinen. Myöhemmissä oppikirjoissa sävy muuttuu penseämmäksi.¹³³

Kansallisen identiteetin liittyi Kuusen teoksessa selkeästi myös suomalaisten paikan määrittely suhteessa sukukansoihin. Suomen sukukansoiksi Kuusi määrittelee virolaiset ja unkarilaiset, joiden kerrotaan ”saavuttaneen vapauden” Tarton rauhassa 1920. Kuusi kirjoittaa: ”Sen sijaan heimolaisemme virolaiset ovat onnistuneet vapautusyrityksissään, ja Unkari saavutti Itävallan luhistuessa ja Saksan romahtaessa vapautensa.”¹³⁴ Heimokansojen määrittely viittaa suomalaisten kansojen historiallisten rajojen määrittelyyn. Rajoja pyryttiin siirtämään noudattamaan kielellistä ja kulttuurista tilaa.¹³⁵

Aikakauden **nationalistisia** piirteitä kuvastavat Suomen oikeuksien korostaminen ja Suomen aseman määrittely suhteessa Venäjään. Itsenäistymisen vaikutusta suomalaisille Kuusi luonnehtii seuraavasti: ”Suomen oikeudet palautettiin jälleen, mutta venäläisiin ei enää jaksettu uskoa.”¹³⁶ Sortokauden päättyminen Venäjän vallankumouksiin tulee esiin oikeuksien palautuksena. Tämä kuvastaa sotienvälisen ajan poliittista suuntausta, jossa Suomi liitti itsensä osaksi länttä.

---

¹³¹ Ahonen 2017, 142.

¹³² Kuusi 1932, 207

¹³³ Ahonen 2017, 142.

¹³⁴ Kuusi 1932, 207

¹³⁵ Fukuyama 2020, 172.

¹³⁶ Kuusi 1932, 204.

Suhteiden katkaisua Venäjään kuvastavat Kuusen maininnat vallankumouksen jälkeisestä Venäjstä. Hän kertoo, että ”Bolshevikkien päästyä Venäjällä valtaan tajusivatkin kaikki vakavat ainekset maassa, että meidän oli ehdottomasti päästävä irti Venäjstä.”¹³⁷ Muuttuneita suhteita Venäjään kuvastaa myös Kuusen esiin nostama kysymys Itä-Karjalan tilanteesta. Hän kertoo, että ”myöskin Itä-Karjalassa nousi vapaussodan aikana vapautusliike—”¹³⁸ Kyseessä on nuoren valtion nationalistien pyrkimys vaikuttaa heimokansaksi katsomiensa karjalaisten asemaan Venäjällä. Hän asemoi Suomen seuraavassa lauseessa tukemaan Karjalan alueen separaatio pyrkimyksiä Venäjstä. Kuusi kirjoittaa: ” -- ja myöhemminkin siellä on tehty aloitteita maan vapauttamiseksi Venäjän vallasta vaikkakin turhaan.”¹³⁹

Valkoisen Suomen kertomuksella tarkoitetaan yksipuolista historiatulkintaa sisällissodan tapahtumista. Kertomuksessa korostuu ainoastaan sodan voittaneen osapuolen näkemys tapahtumista. Kuusi kertoo sisällissodan alkutapahtumat alkaen itsenäisyysvaatimuksista ja kertoo suojeluskuntien ja palokuntien perustamisesta eri puolille maata. Näistä tuli Kuusen mukaan nk. kantajoukkoja maan puolustamiseksi.¹⁴⁰ Suojeluskuntia Kuusi käsittelee positiivisina ilmiöinä, jotka takasivat rauhallisuuden maassa.

Punakaartien toimintaa esitetään negatiivisemmassa valossa, mikä ilmenee sanamuodoista, jotka erittelevät sosialistisen kansanaineksen muusta kansasta. Punakaartien perustamisesta kerrotaan seuraavasti: ”Sosialistinen kansanaines puolestaan alkoi valmistautua yhteiskunnalliseen vallankumoukseen alkaen sitä varten perustaa taisteluosastoja ns. punakaarteja.”¹⁴¹ Oppikirja selittää vapaussodan syyksi vallankumoussosialistien ja muiden kansalaisten välien kiristy-

---

¹³⁷ Kuusi 1932, 204.

¹³⁸ Kuusi 1932, 206.

¹³⁹ Kuusi 1932, 206.

¹⁴⁰ Kuusi 1932, 204.

¹⁴¹ Kuusi 1932, 205.

misen "metelien, levottomuuksien ja ryöstöjen takia. Näiden levottomien ainesten eli sodan puolisen puolen kerrotaan etsineen tukea kurittomasta venäläisestä sotaväestä.¹⁴² Tämän kurittoman venäläisen sotilasaineksen esittäminen teoksessa avaa mahdollisuuden tulkita sotaa vapausotana, jossa vapauduttiin vieraan valtion vallan alta.

Sisällissodan syyllisenä esitetään yhtäläisesti venäläinen sotaväki, joka viipyi maassa senaatin antamasta poistumismääräyksestä huolimatta sekä vallankumoukselliset sosialistit, jotka aloittivat kapinan " päämääränään yhteiskunnallinen vallankumous".¹⁴³ Valkoisen puolen sodan oikeutuksena pidetään laillista hallitusta, jonka oli pakko ryhtyä toimiin lujan järjestysvallan luomiseksi maahan."¹⁴⁴

Sisällissodan taisteluista Kuusi kertoo valkoisen osapuolen voittojen kautta, joista suurimmiksi hän mainitsee Tampereen ja Viipurin valloituksen. Erityisen mielenkiintoinen on maininta saksalaisista "apujoukoista"¹⁴⁵, jotka valloittivat Helsingin ja Lahden. Apujoukko nimitys korostaa valkoisen Suomen ansioita sodassa. Saksalaisilla joukoilla on nykytutkimuksessa todettu olleen merkittävä panos valkoisten voitossa.¹⁴⁶ Kuusi mainitsee, että toukokuussa valta siirtyi jälleen laillisen hallituksen käsiin. Laillisuuden korostaminen tulee ilmi myös sodan oikeutuksessa eli laillisten olojen palauttamisena ja lujan järjestysvallan luomisena.

Kappaleen lopuksi Kuusi käsittelee lyhyesti uutta hallitusmuotoa. Suomen mainitaan olevan tasavalta, maan päämiehenä on presidentti ja hallituksena valtioneuvosto. Huomiona voidaan mainita, että itsenäistyneen Suomen "kuningasseikkailusta" ei mainita sanallakaan.¹⁴⁷ Kuusi kirjoit-

---

¹⁴² Kuusi 1932, 205.

¹⁴³ Kuusi 1932, 205.

¹⁴⁴ Kuusi 1932, 205.

¹⁴⁵ Kuusi 1932, 207.

¹⁴⁶ Meinander 2012, 24–27.

¹⁴⁷ Meinander 2012, 33, 35.

taa, että ”—[k]un Venäjän joukot oli ajettu maasta pois ja kapina kukistettu, voitiin rauhassa ryhtyä maan asioita järjestämään.”¹⁴⁸ Lausunto antaa hyvän kuvan valkoisen puolen ajatusmaailmasta, jossa sotaa käytiin ulkopuolisia aineksia vastaan. Kuusi mainitsee kymmenet tuhannet punaiset vangit, mutta jättää heidän kohtalonsa kertomatta. Hän kuitenkin mainitsee osan kapinan johtajista paenneen Venäjälle jatkamaan ”kapinallista yllytystä Suomessa”.¹⁴⁹ Nämä vangit ja heidän kohtelunsa yhteiskunnassa kiristi 1920–30-luvun ilmapiiriä Suomessa.

Oppikirjan kappaleen antama kuva suomalaisuudesta vuonna 1932 näyttäytyy vahvasti rakentuvan sisällissodan sukupolvikokemuksen kautta.¹⁵⁰ Aikalaismääritelmässä aikakausi oli periodisoitu sodanjälkeiseksi murrokseksi.¹⁵¹ Oppikirja kuvastaa ajan poliittista ilmapiiriä, jossa oli varattuna vain yksi totuus Suomen itsenäistymiseen liittyvistä tapahtumista. Kyseessä on Sirkka Aho-
sen ja Antti Saaren tutkimuksissaan löytämä valkoisen Suomen kertomus.¹⁵²

Vuonna 1932 suomalaisuuden ja Suomen valtion syntyyn liittyvä tarina esitettiin kritiikittömästi nk. yhtenä totuutena. Oppikirjan kappale ei varaa ääntä sisällissodan punaiselle osapuolelle, eikä mainitse sosiaalidemokraattien osallistumista itsenäistymishankkeeseen. Kappale ei myöskään kerro punaisten kokemista teloituksista, vaan korostaa valkoisen puolen sankarimieltä, kuten vuoden 1925 maalaiskansakoulun opetussuunnitelmassa ohjataan.¹⁵³ Lisäksi tekstistä on luettavissa valkoisen osapuolen halu korostaa yksin selviämisen myyttiä. Yhteiskunnallinen vastakkainasettelu on luettavissa tekstin rivien välistä.

Oppikirjan kappaleessa kansallisina erityispiirteinä korostuvat nuoren kansakunnan historian käyttö, jossa pyritään oikeuttamaan kansakunnan itsenäistymisen. Oppikirjan teksti toisintaa yhdenlaista tulkintaa historiasta, joka ei jätä sijaa kyseenalaistuksille. Lukijalle ei tarjota vihjeitä

---

¹⁴⁸ Kuusi 1932, 207.

¹⁴⁹ Kuusi 1932, 206.

¹⁵⁰ Valtonen 2018, 309–311.

¹⁵¹ Valtonen 2018, 16; Teljo 1936, 28–72

¹⁵² Vrt. Saari 2017, 89; Ahonen 2017, 44.

¹⁵³ MKOPS 1925, 113.

vaihtoehtoisen selityksen mahdollisuudesta. Oppikirjan välittävä kuva suomalaisuudesta on nationalistinen pitäen sisällään haaveet suomalaisen heimon yhdistämisestä saman valtion alle, vaikkei sitä suoraan mainita. Kansallista identiteettiä rakennetaan tietoisesti luomalla vastakkainasettelua. Valkoiset näkivät itsenäistymisen tapahtuneen "vapaussodan" kautta, jossa taisteltiin vierasta sosialistista yhteiskuntajärjestelmää- ja venäläistä sotaväkeä vastaan.

Kappaleesta on luettavissa myös Suomen asema itä-länsi akselilla, jossa kirjoittaja liittää Suomen osaksi läntisiä järjestelmiä, esimerkiksi mainitsemalla Kansainliiton. Lisäksi sanamuodoista on luettavissa saksalaissuuntaus, joka hieman lientyi kuningashankkeen ja Saksan ensimmäisessä maailman sodassa kokeman tappion myötä. Kansallisena erityispiirteenä näyttäytyvät heimo- ja sukukansojen korostuminen tekstissä, joka on osaltaan liitettävissä kansakunnan alkukodin myyttiin, johon suomalaisugrilaiset kansat liitetään.

3 Sota tuottaa uuden tulkinnan

Syyskuun 19.päivänä 1944 Suomi oli uuden edessä. Neuvostoliiton kanssa solmittiin välirauhasopimus. Osapuolet sopivat vihollisuuksien lopettamisesta ja rauhaan liittyvistä ehdoista, kuten alueiden luovutuksista, suhteiden katkaisemisesta akselivaltoihin sekä sotakorvauksista. Sopimus oli luonteeltaan väliaikainen, mutta suuremmilta osin se kesti saman muotoisena aina Pariisin 1947 rauhasopimuksen ratifioimiseen asti. Rauhasopimuksen ehtoja asetettiin valvomaan voittajavaltojen, lähinnä Neuvostoliiton edustajista koottu valvontakomissio, jonka johtajana toimi kenraalilesteri Andrei Ždanov. Poliittinen ilmapiiri Suomen ja Neuvostoliiton välillä oli jännitteinen.¹⁵⁴

Maiden väleihin vaikuttivat viimeiset neljä sodan vuotta, sekä molemmin puolinen epäluottamus. Tilanteen jännitteisyyttä kuvastivat myös Suomen Lapissa sijoitettuna olleet saksalaiset sotilaat, jotka olivat Suomen aseveljinä vastanneet pohjoisen Suomen puolustuksessa. Rauhasopimuksen ehtoihin sisältyi kohta, jossa Suomi veloitettiin puhdistamaan alueensa saksalaisista joukoista, joko yksin tai yhdessä Neuvostoliiton kanssa. Tässä tilanteessa maan hallitus katsoi yksin olevan parempi, kuin yhdessä, peläten Neuvostoliittolaisten joukkojen päästämistä Suomen rajojen sisäpuolelle.¹⁵⁵

Aikakauden poliittista tilannetta kuvastavat epävarmuus tulevasta, pelko miehityksestä, mutta myös toisaalta uudistuminen. Uudistumisella tarkoitetaan tässä asenneilmapiirin muuttumista sellaiseksi, jossa Neuvostoliittoa tuli vähintäänkin sietää. Tämä tarkoitti myös poliittisen tasapainon järkkymistä. Vuoden 1918 sodan ja vuoden 1944 välillä vallinnut Neuvostovastainen aines tuli siivota pois politiikasta tai ainakin näkyvistä. Suomi-Neuvostoliitto-seuran toiminta käynnistettiin uudelleen. Suomen kommunistisen puolueen toiminta sallittiin jälleen. Valtiollinen poliisi ja sisäministeriö miehitetiin kommunisteilla.¹⁵⁶ Nämä edellä kuvailut mullistukset heijastuivat ajan koulutuspolitiikkaan, josta pyrittiin siivoamaan pois fasistinen ja sotapropagandaa sisältä

---

¹⁵⁴ Meinander 2012, 238–244.

¹⁵⁵ Meinander 2012, 241–242.

¹⁵⁶ Jussila & Hentilä & Nevakivi 2009, 222–227.

Neuvostoliittoa herjaava aines.¹⁵⁷ Historian tutkimuksessa vuosia 1944–1948 on periodisoitu jälkikäteen ”*Vaaran vuosiksi*”, joka lienee jokseenkin osuva nimitys aikakaudelle, mikäli tulkitaan historiaa aikalaisten kokemusmaailman pohjalta.¹⁵⁸

3.1 Suomalaisuuden muutos toisen maailmansodan jälkeen

Sodan jälkeen tapahtui muutoksia yhteiskunnan ja yksilön välisessä suhteessa. Yksilön asema korostui aiempaan verrattuna. Yksilön valinnoilla katsottiin olevan aiempaa suurempi merkitys.¹⁵⁹ Kansanvaltainen ja tasa-arvoinen yhteiskunta ihanne vaati itsenäiseen ajatteluun kykeneviä kansalaisia. Yksilön valinnat alettiin hyväksyä osaksi yhteiskunnan uutta normaalia.

Toisen maailmansodan jälkeen Suomessa käynnistyi kansakunnan jälleenrakennus,¹⁶⁰ joka osaltaan rakensi mahdollisuuksia myöhemmälle hyvinvointivaltiolle. Sodan jälkeen syntyvyys kasvoi merkittävästi,¹⁶¹ mikä heijastui myös kansakoulun ja oppikoulun oppilasmääriin.¹⁶² Elintaso kohosi monella vähitellen monella sektorilla mitattuna. Esimerkiksi asumisen tason nousuna, liikkumisen ja teiden määrän kasvamisena sekä yllisyystavaroitten, kuten radioiden ja televisioiden määrän lisääntymisenä.¹⁶³

Suomi oli 1940-luvun lopulla puun ja kuoren välissä niin sisä- kuin ulkopoliittisesti. Aikakautta nimitetään Vaaran vuosiksi. Suomi tuomittiin maksamaan Pariisin rauhassa valtavat sotakorvaukset, jotka olivat pienelle kansalle merkittävä rasite.¹⁶⁴ Lisäksi Suomi menetti alueita Karjalan kannakselta, Raja-Karjalasta ja pääsyn Jäämerelle Petsamosta. Sisäpolitiikassa omat rasitteensa loi-

---

¹⁵⁷ MKOS II, 6; Holmila & Mikkonen 2015, 29–96.

¹⁵⁸ Holmila & Mikkonen 2015, 14–19; Seppinen 2008.

¹⁵⁹ Saari et al. 2017, 92.

¹⁶⁰ Meinander 2012, 276–280.

¹⁶¹ Meinander 2012, 281.

¹⁶² Kaarninen 2011, 425–426.

¹⁶³ Meinander 2012, 366, 370–374, 397–402.

¹⁶⁴ Meinander 2012, 270.

vat siirtoväen asuttamiskysymys, kommunistien vallankaappauksen pelko, asekatkenta sekä sotasyllisyys oikeudenkäynti. Suomessa pelättiin Neuvostoliiton mahdollista hyökkäystä. Maiden välit rauhoittuivat vasta Stalinin kuoleman jälkeen 1953.

Poliittisesta epävarmuudesta ja ristiriidoista huolimatta sotien jälkeen Suomessa ei heti luovuttu kansallisen historian ideaalista ja retoriikasta. Ristiriidat tunnustettiin ja kansallista kertomusta voitiin jälleen eheyttää. Tarinasta tuli sekä selviytymis- että menestystarina, jossa pääroolia näyttelee talouden, koulutuksen ja tasa-arvon edistyminen.¹⁶⁵ Sirkka Ahonen on löytänyt suomalaisen historian kirjoituksen eetoksesta selviytyjäkansa-myytin. Myytissä suomalaiset selviytyvät ulkopuolisten tahojen aiheuttamista ongelmista. Maan jälleenrakentaminen liitettiin osaksi tätä myyttiä sotien jälkeen.¹⁶⁶

Kansa oli selvinnyt sodasta, mutta oli valtavan sotakorvaus ja jälleenrakennus taakan edessä. Valkoisen Suomen kertomuksesta pyrittiin eroon, mutta vasemmiston tarkoituksena oli saada myös työväen historiallinen identiteetti tarkastettua.¹⁶⁷ Tätä päämäärää ajoivat vuosien 1945 ja 1948 välisenä aikana vasemmistohallitukset. Historianopetus selvisi vaaranvuosistaan poliittisen muutoksen myötä 1948. Historian tutkimuksen kansalliset piirteet alkoivat muuntua 1960-luvulle tultaessa kohti metodista objektivismia, jossa historiaa tulkittiin vain lähdeaineiston todistusvoiman pohjalta.¹⁶⁸

---

¹⁶⁵ Haapala et al. 2021, 517.

¹⁶⁶ Ahonen 2017, 75–80.

¹⁶⁷ Ahonen 2017, 44.

¹⁶⁸ Ahonen 2017, 46–47.

3.2 Koulutuspolitiikka toisen maailmansodan jälkeen

Valvontakomissio valvoi suomalaisten toimia politiikan ja arkielämän jokaisella osa-alueella. Koululaitos ei ollut poikkeus tästä. Osittain poliittisen realismin sanelemana päädyttiin **paradigman muutokseen**. Neuvostoliitto ja venäläisyys, eivät voineet enää esiintyä samaan tapaan suomalaisuuden vihollisena.¹⁶⁹ Suomen poliittisesta suunnan muutoksesta kertoivat muun muassa Neuvostoliiton vaatimat sotasyllisyys -oikeudenkäynnit, joissa kansan oikeustajun vastaisesti tuomittiin sodan aikaisia päättäjiä eri pituisiin vankeustuomioihin.

Koululaitos oli ennen sotia ja etenkin jatkosodan aikana mukana antamassa maanpuolustuskasvatusta lapsille.¹⁷⁰ Esimerkiksi opetusministeri Antti Kukkonen tuomitseminen sotasylliseksi kertoi koululaitosta kohtaan kohdistetuista muutospaineista, sekä suomalaisen kulttuuripolitiikan muutoksesta.¹⁷¹ Aikakauteen liittyi myös vaatimuksia fasisistiseksi katsottujen organisaatioiden lakkauttamisesta.¹⁷² Järjestöt, kuten Lotta Svärd, Suojeluskunta ja Akateeminen Karjala Seura lakkautettiin.¹⁷³

Sodan jälkeen tapahtui Suomessa täyskäänös historian opetuksessa. Opetus oli siivottava fasisistisista aineksista. Oppikirjoista revittiin sivuja ja opetussuunnitelmia muutettiin heti sodan jälkeen 1945. Ahonen puhuu oppikirja puhdistuksista.¹⁷⁴ Sota palautti historiankirjoitukseen poliittisen realismin. Tällä tarkoitettiin suhtautumista Neuvostoliittoon, joka oli ennen sotia nähty varsin kapeakatseisesti. Suomi pyrki säilyttämään itsenäisyytensä vaaran vuosina, eikä tähän sopinut narratiivi lännen etuvartiosta itää vastaan.

Suomen opetus- ja tiedekenttä säilyi jokseenkin koskemattomana sotien jälkeisenä aikana eikä suuria puhdistuksia tehty. Samat henkilöt säilyivät asemissaan, vaikka olisivat olleet aikaisemmin

---

¹⁶⁹ Häyrynen 2002, 101–106.

¹⁷⁰ Syväoja 2004, 215.

¹⁷¹ Nevakivi 2009, 222–227; Häyrynen 2002, 101.

¹⁷² Holmila & Mikkonen 2015, 59–63; Sharma 2018, 59–60.

¹⁷³ Meinander 2012, 246.

¹⁷⁴ Ahonen 2017, 44–45.

avoimen saksalaismielisiä.¹⁷⁵ Aikaisemmin kuvatut muutokset olivat ehkä näennäisesti nopeita, mutta niihin ei välttämättä sisältynyt aitoa sisäsyntyistä tahtoa muutokseen. Muutokset olivat enemmän pakon sanelemia, kuin aidosti haluttuja.

Kansakoulu oli muutoksessa sotien jälkeisenä aikana. Muutokset johtuivat hävitystä sodasta, mutta myös koulutusideologian muutoksista sodan jälkeen. Kaikki haluttiin kouluttaa.¹⁷⁶ 1950- ja 1960-luvuilla kansakoulun oppilasmäärät olivat suurimmillaan, mutta toisaalta myös ylioppilaita valmistui aiempaa enemmän.¹⁷⁷ Tähän vaikuttivat suuret ikäluokat, jotka syntyivät sotien jälkeen. Koulutusta ei haluttu enää rajata koskemaan vain tiettyä kansanryhmää, mikä saattoi osaltaan vauhdittaa rinnakkaiskoulujärjestelmän vaihtamista peruskouluksi. Maalaisväestön kouluttautuminen ei enää ollut poliittinen ongelma. Kyseessä oli selkeä ideologinen muutos verrattuna sotia edeltävään aikaan.

Sotakorvauksien maksaminen 1950-luvulla esti yhtenäiskouluhankkeen toteuttamisen, mutta niistä selvittyä Suomessa nähtiin suurten ikäluokkien ja opetuksellisten paradigmojen muutosten myötä tarve koulujärjestelmän uudistamiselle. Keskustelua aiheesta käytiin vilkkaasti 1950-luvun lopulla ja 1960-luvulla.¹⁷⁸ Aika ei kuitenkaan ollut vielä kypsä rinnakkaisjärjestelmästä luopumiseen.

Seuraavaksi käsittelen välittömästi toisen maailmansodan jälkeen **vuonna 1946 julkaistun maalaiskansakoulun opetussuunnitelma komitean mietintöä ja sen muutoksia**. Asiakirjaa analysoidessa tulee ottaa huomioon sen laatimiseen liittyvä ajallinen konteksti Suomen ja Neuvostoliiton välirauhan ja varsinaisen Pariisin rauhansopimuksen välissä. Asiakirjoista käytetään viitteessä lyhenteitä **MKOS I** ja **MKOS II**.

---

¹⁷⁵ Haapala et al. 2021, 516–517, 519.

¹⁷⁶ Syväoja 2004, 275.

¹⁷⁷ Kaarninen 2011, 425–426.

¹⁷⁸ Syväoja 2004, 278.

Suomi oli vuoden 1946 opetussuunnitelma komitean mietintöjen julkaisun aikaan kokemassa valtavaa kansallisen identiteetin muutosta. Muutoksen syynä oli toisessa maailman sodassa kärsitty tappio. Kansallisella identiteetillä tarkoitan tässä yhteydessä, kuten aiemminkin, sitä miten suomalaiset määrittelivät itsensä suhteessa historian tapahtumiin. Vuoden 1946 opetussuunnitelma viestii muutosta suomalaisuudessa tapahtunutta muutosta. Muutos näkyy siinä, miten suomalaiset määrittelivät itsensä geopolittisessä itä-länsi suhteessa. Rauhan mukanaan tuomiin aluemuutoksiin kansakoulun opetus ottaa kantaa tekemällä vertauksen Välimeren maiden ja raamatun historiaan, jossa kansat muuttavat asuinpaikkojaan etsien parempia elinehtoja ja kiistelevät toisten kansojen kanssa elintilasta.¹⁷⁹

Vuoden 1946 opetussuunnitelma on luonteeltaan eräänlainen muutosasiakirja, jolla on pyritty reagoimaan nopeasti muuttuneeseen poliittiseen tilanteeseen. Poliittisen muutoksen rajuutta kuvastaa se, että kansakoulukomitea on mietinnössään maininnut Suomi-Neuvostoliitto seuran vaatimuksen opetuslaitoksen puhdistamisesta fasistisista aineksista.¹⁸⁰ Sotaa edeltäneenä vuosikymmenenä kommunistien vaatimukset tuskin olisivat saaneet komiteassa mainittavaa painoarvoa. Vuonna 1946 eduskunta oli aiempaa punaisempi koostuen SKDL:stä, Sosiaalidemokraateista ja Maalaisliitosta muodostamasta koalitionhallituksesta.¹⁸¹

Opetussuunnitelmasta on luettavissa poliittisen muutoksen nopeus. Siinä missä vuoden 1925 opetussuunnitelmassa korostettiin Suomen asemaa osana länttä, otettiin vuonna 1946 aiempaa kriittisempi kanta muun muassa ruotsalaisuuteen. Opetussuunnitelma mainitsee Ruotsin vallan ajan painotukseltaan liian suureksi.¹⁸² Kritiikkiä kohdistetaan myös ruotsalaiseen imperialismiin ja Ruotsin koulujärjestelmään.¹⁸³ **Paradigman muutos** näkyy siis kritiikin kohdistamisena länteen aiemman itäsuuntauksen sijaan.

---

¹⁷⁹ MKOS I, 36.

¹⁸⁰ MKOS II, 6.

¹⁸¹ Meinander 2012, 249.

¹⁸² MKOS I, 36.

¹⁸³ MKOS II, 10.

Mitä tulee opetussuunnitelmassa esiintyvään kansalliseen identiteettiin, on suomalaisuuden kaanoniin liittyvä vanhempi historia esitetty muuttumattomana. Opetussuunnitelma noudattaa Yrjö-Koskisen esittämää kaavaa, jossa siirrytään tiettyjen vaiheiden kautta kohti Itsenäisen isänmaan historiaa.¹⁸⁴ Nationalismi on esillä opetussuunnitelmassa, mutta sen terävintä kärkeä on tilsytetty vastaamaan paremmin ajan vaatimuksia. Isänmaallisuutta korostetaan rakkautena omaa kansaa ja sen menneisyyttä kohtaan.¹⁸⁵

Suomalaisen yhteiskunnan arvoina opetussuunnitelma nostaa esiin kansanvaltaisuuden ja tasa-arvon. Tasa-arvoisuutta ja kansanvaltaisuuden toteutuminen liittyvät kiinteästi toisiinsa opetussuunnitelmassa. Ilman tasa-arvoa kansalaisten välillä ei ole mahdollista toteuttaa myöskään aidosti kansanvaltaista yhteiskuntaa.¹⁸⁶ Kansanvaltaisuus puolestaan nähtiin kulttuuriyhteiskunnan piirteenä. Yhteiskunnallisen sovinnon henki elää opetussuunnitelman lausumassa, jossa sanotaan kansanvaltaisuuden olevan tärkeä arvo ”poliittisesta suuntautumisesta riippumatta”.¹⁸⁷

Opetussuunnitelma korostaa edeltäjänsä verrattuna yksilöllisyyttä ja vapaata persoonallisuuden kehittymistä. Yksilöllisyyden korostaminen voi kertoa rauhanajan uusista arvoista, joissa oli mahdollista ajatella myös itseään yhteisön sijasta. Toisaalta sotien perintö on kirjoitettu opetussuunnitelmaan yksilön velvollisuutena puolustaa vapaata yhteiskuntaa.¹⁸⁸ Opetussuunnitelma toi mukaan uusia arvoja ja asenteita, mutta mukana säilyi myös paljon vanhaa nationalismia.

Seuraava eli **vuoden 1952 kansakoulun opetussuunnitelma** on tehty pysyväluonteisemmaksi, kuin vuoden 1946 komiteamietinnöt. Merkittäviä muutoksia edeltäjään, ei ole. Kansakoulun kasvatustalon päämäärissä opetussuunnitelma korostaa kansanvaltaisen yhteiskunnan jäsenyyteen kasvatusta.¹⁸⁹ Yksilöllisyys on aiempaa korostuneemmassa muodossa. Opetussuunnitelmassa muotoillaan, että jokaisen oppilaan tulisi yhteiskunnan kiistakysymyksissä ottaa vakaumuksensa

---

¹⁸⁴ Koskinen 1933; MKOS I, 36.

¹⁸⁵ MKOS I, 35.

¹⁸⁶ MKOS I, 36.

¹⁸⁷ MKOS I, 7.

¹⁸⁸ MKOS I, 36.

¹⁸⁹ VKOPS 1952, 13.

mukainen kanta asiaan kansanvaltaisessa yhteiskunnassa koetaan suoda mahdollisimman suuri liikkumatila erilaisille aatesuunnille ja ihmisen yksilöllisyydelle yleensä.¹⁹⁰

Historian opetuksen osalta pääpaino on pantava rauhallisen kulttuurin ja rakentavan yhteiskuntakehityksen edistämiseen. Sotien merkitystä on häivyttävä ja niiden kielteisiä seurauksia korostettava.¹⁹¹ Painopistettä tulee muuttaa talonpojan ja työmiehen historian suuntaan. Kansojen välisiä luottamuksellisia suhteita kannustetaan arvostamaan. Lisäksi oppilaita tulee johtaa näkemään yhteiskunnallisen yhteisymmärryksen, oikeudenmukaisuuden ja tasa-arvon merkitys.¹⁹² Opetussuunnitelma korostaa aiempaa enemmän yksilöllistä tiedon muodostumisen prosessia.

Vuoden 1952 kansakoulun opetussuunnitelma on kirjoitettu selkeästi pysyvämmäksi kuin edeltäjänsä vuonna 1946. Opetussuunnitelmassa kuuluu edelleen isänmaallisuus, nationalismi ja oman kansa arvostaminen. On kuitenkin huomattava, että verrattuna vuoden 1925 opetussuunnitelmaan opetussuunnitelman sävy yhteiskunnallisia konflikteja käsiteltäessä on huomattavasti kansalliseen eheytykseen perustava. Ihmisten itsemääräämisoikeutta kunnioitetaan aiempaa enemmän ja heidän kykynsä tehdä omia tulkintoja historiasta luotetaan aiempaa enemmän.

3.3 Suomalaisuuden muutos oppikirjoissa

Tässä luvussa käsittelen suomalaisuuden muutoksia kahden oppikirjan kautta. Käsittelyssä ensimmäiseksi on Sakari Kuusen maalaiskansakoulun historian oppikirja vuodelta 1947.¹⁹³ Käsittelyssä luvut 63. Suomen valtakunnan perustaminen ja 64–65. Suomen itsenäisyyden aika. Toisena käsittelen Niilo Teerijoen ja Eino Suolahden kansakoulun oppikirjaa Isänmaan ja ihmiskunnan vaiheet, jonka kouluhallitus on hyväksynyt vuonna 1955.¹⁹⁴ Tästä teoksesta käsittelyyn

---

¹⁹⁰ VKOPS 1952, 13.

¹⁹¹ VKOPS 1952, 120.

¹⁹² VKOPS 1952, 121.

¹⁹³ Kuusi 1947.

¹⁹⁴ Teerijoki & Suolahti 1960.

on otettu luvut, jotka sijoittuvat ajallisesti Suomen itsenäistymisestä 1960-luvulle.¹⁹⁵ Käsittelyyn on otettu kaksi oppikirjaa siitä syystä, että pystytään havaitsemaan toisen maailmansodan aiheuttamia välittömiä muutoksia historian kirjoitukseen, sekä vakiintuneen tarinan eli paradigman syntyminen myöhemmin. Niilo Teerijoen ja Eino Suolahden kirjan on teoksen 6. painos vuodelta 1960.

Kuusen vuoden 1947 maalaiskankoulun historian oppikirja on suhteessa edeltäjäänsä eli vuoden 1932 oppikirjaan sisällöltään hyvin samankaltainen. Huomattavimmat erot löytyvät toisen maailmansodan aiheuttamista rajamuutoksista sekä sivistyksellisten että taloudellisten asioiden mukaan tuomiseen uusimman historian käsittelyyn.¹⁹⁶ Oppikirjan esittämä kuva vapaussodasta eli sisällissodasta on edelleen peruskertomukseltaan yhtäläinen Kuusen aikaisemman kirjan kanssa.¹⁹⁷

Suurimmat muutokset edeltävään versioon löytyvät Tarton rauhan käsittelystä ja Suomen käymistä sodista Neuvostoliittoa vastaan. Merkittävimpana erona näiden kahden oppikirjan välillä on, että Tarton rauhasta kertova otsikko on poistettu jälkimmäisestä, mutta asiaa on kuvattu leipätekstissä myös jälkimmäisessä versiossa. Yllättävää on Viron tilanteen käsittely, sillä jälkimmäisessä teoksessa on tarkennettu Virossa taistelleiden suomalaisia vapaaehtoisia. Viron vapautumisesta Venäjän vallan alta kerrotaan molemmissa teoksissa, mutta myöhempi jääminen Neuvostoliiton miehittämiseksi jätetään kokonaan mainitsematta.¹⁹⁸

Toinen maailmansota esitetään Saksan syynä. Sen kerrotaan alkaneen Saksan hyökkäyksestä Puolaan. Länsiliittoutuneiden osuudesta mainitaan, mutta Neuvostoliiton osuutta sotaan ei käsitellä. Suomen käymiä sotia Neuvostoliittoa vastaan kuvaillaan ”onnettomuudeksi, jonka seuraukset maallemme olivat hyvin raskaat”. Petsamon ja Karjalan menetys ei tule ilmi muutoin kuin kir-

---

¹⁹⁵ Teerijoki & Suolahti 1960, 300–337.

¹⁹⁶ Kuusi 1947, 208–209.

¹⁹⁷ vrt. Kuusi 1932, 204–206; Kuusi 1947, 204–206

¹⁹⁸ vrt. Kuusi 1932, 208; Kuusi 1947, 206–207.

jan lopussa olevassa kartassa "Suomen nykyiset rajat". Myöskään Neuvostoliiton tekemistä aluevaltauksista Euroopassa ei mainita sanallakaan.¹⁹⁹ Opetussuunnitelmassa aihetta ohjataan käsittelemään Raamatun ja Välimeren maiden historian kautta.²⁰⁰

Kun verrataan Kuusen 1947 oppikirjaa ja Teerijoen ja Suolahden vuoden 1960 oppikirjaa toisiinsa muutokset näyttävät jo vakiintuneimmilta. Vuoden 1960 teos noudattaa tarkemmin ajan opetussuunnitelman asettamia raameja. Analysoinnissa tulee ottaa huomioon, että kyseessä on eri oppikirjailijoiden tekemä teos. Suomalaisuutta esitetään nyt muidenkin sotiin liittyvien kulminaatiopisteiden kautta. Näitä ovat muun muassa sivistyksen, talouselämän, naapurimaiden ja jälleenrakennuksen kuvaukset.

Kappaleessa "Itsenäisen Suomen valtiollista elämää rakennetaan" korostetaan kansalaisvapauksia, joita ovat: Henkilökohtainen vapaus, ajatuksen- ja sananvapaus, painovapaus, kokoontumisvapaus, yhdistymisvapaus, uskonnonvapaus.²⁰¹ Erityistä huomiota kiinnitetään valtion omaksumiin uusiin tehtäviin. Sellaisiaan mainitaan "yhteiskunnan alimpien kerrosten kohottaminen."²⁰² Hyvinvoinnin edistäminen nähdään tässä kohti myös sotien välisen ajan yhteiskunnan ominaisuutena.

Itsenäisen Suomen talouselämän nousu -kappale kuvaa talouden kehittymistä. Maatalouden, peltoviljelyn, karjanhoidon, metsätalouden kerrotaan voimistuneen. Teollisuuden kilpailukyvyyn kerrotaan lisääntyneen. Paperi- ja selluloosa teollisuuden merkitystä korostetaan ja kilpailukyvyyn kerrotaan olevan hyvä. Elintason kerrotaan nousseen, mikä käy ilmi niin kaupunkien ja kotien ulkonäöstä kuin ylellisyystavaroiden lisääntymisestä. Ylellisyystavaroina mainitaan sanomalehdet, radiot ja kirjat.²⁰³ Oppikirjasta on pääteltävissä hyvinvoinnin tasaantumisen kehitys.

---

¹⁹⁹ Kuusi 1947, 210–211.

²⁰⁰ MKOS I, 36.

²⁰¹ Teerijoki & Suolahti 1960, 305–306.

²⁰² Teerijoki & Suolahti 1960, 308.

²⁰³ Teerijoki & Suolahti 1960, 309–315.

Suomen aseman geopoliittinen asema on muuttunut, mikä käy ilmi muuttuneesta idänpolitiikasta. Luvussa "Naapurimaittemme elämää uusimpana aikana" Neuvostoliitosta puhutaan kriittömästi "vallankumouksen lapsena".²⁰⁴ Mikä antaa itsessään varsin viattoman kuvan tästä naapurimaasta. Neuvostoliiton tieteen ja teollisuuden saavutuksia korostetaan. Tämä käy ilmi esimerkiksi ensimmäisen avaruusraketin ampumisesta vuonna 1957.²⁰⁵ Esimerkiksi tilojen ottamista valtion haltuun eli nk. pakkokollektivointia ei juuri kritisoida.

Suomen suhteita länteen eli Ruotsiin kerrotaan edellä mainitussa luvussa. Ruotsin historiasta kuvataan sen imperialistinen suurvaltavaihe sekä kehittyminen myöhemmin kansanvallaksi. Ahvenanmaan kysymys nostetaan nyt esille. Kansainliiton kerrotaan ratkaisseensa kiistan ja Suomen eduksi. Ahvenanmaan kerrotaan olleen Suomen ikivanhaa aluetta.²⁰⁶ Kiistoista huolimatta Ruotsi ja Suomen välit esitetään läheisiksi ja hyviksi.

Teerijoki ja Suolahti luovat sotienvälisestä ja toisen maailmansodan ajasta muutoin samankaltaisen kuvan kuin Kuusi vuonna 1947, mutta kansallisen eheytyksen käsite on nostettu esille ensimmäistä kertaa.²⁰⁷ Toisen maailmansodan tapahtumat on esitetty kaksi tulkintaisena. Talvisota nähdään nyt onnettoman sodan sijasta uljaana puolustustaisteluna.²⁰⁸ Jatkosota ja Saksan liittolaisena oleminen mainitaan, vaikka Suomen puolueettomuutta korostetaan.²⁰⁹ Välirauhan ja Lapinsodan kautta tarina etenee kohti jälleenrakennuksen aikaa.

Jälleenrakennus esitetään kansallisena menestystarinana, joka alkaa siirtoväen onnistuneesta uudelleen asuttamisesta, sotakorvauksien ajallaan suorittamisesta, Porkkalan takaisin saamisesta ja Lapin jälleenrakentamisesta. Sosiaaliturvan, etenkin äitiys- ja lapsilisän merkitystä korostetaan, sillä "jälkikasvun turvaaminen on kansallisen tulevaisuutemme elinehto". Kappale -uuden

---

²⁰⁴ Teerijoki & Suolahti 1960, 325.

²⁰⁵ Teerijoki & Suolahti 1960, 325.

²⁰⁶ Teerijoki & Suolahti 1960, 326–327.

²⁰⁷ Teerijoki & Suolahti 1960, 321.

²⁰⁸ vrt. Kuusi 1947, 210; Teerijoki & Suolahti 1960, 330.

²⁰⁹ Teerijoki & Suolahti 1960, 332.

vuosikymmenen alkaessa, kuvaa 1960-luvun alkua kaupunkien, sivistyksen, arkkitehtuurin ja taideollisuuden vuosikymmenenä.²¹⁰ Lopuksi tulevaisuutta kohti -kappale kuvaa suomalaisten aikaansaannoksia kuusi vaiheisen listan muodossa. Näitä saavutuksia käsketään kartuttamaan ja turvaamaan. Suomesta tulee rakentaa sellainen maa, jossa ”jokaisella kansalaisella on hyvä olla”.²¹¹

Oppikirjat antavat kuvan nationalistisen ja kansallisen historiankirjoituksen murtumakohdasta: toisen maailmansodan päättymisestä. Kuusen 1947 oppikirjassa murros näkyy, vain oppikirjan viimeisessä kappaleessa, joka päättyy toisen maailmansodan alkuun. Teerijoen ja Suolahden oppikirjassa vuodelta 1960 muutokset ovat vakiintuneet ja suomalaisuutta esitetään jo aivan eri valossa kuin 1947. Suurimmat muutokset ovat tapahtuneet Suomen ja Neuvostoliiton suhteiden esittämisessä. Oppikirjassa historiallista kertomusta on myös rakennettu Emerita Sirkka Ahosen erittämään suuntaan, jossa soturikansa muuttuu rauhanvartijaksi. Oppikirjan esittämään **suomalaisuuteen liitetään vahvasti myös kansakunnan jälleenrakentamisen ja hyvinvoinnin nousun kuvastot.**

Kansalliset erityispiirteet näyttäytyvät aiempaa enemmän rauhanvartija-myytin valossa. Suomen kehitystä kuvaillaan teollisuuden ja talouden kehityksen kautta. Sotien kuvauksissa nationalistista historian tulkintaa on painettu syrjempään ja korostetaan Suomen puolueettomuutta. Myös ”ajopuuteorian” piirteitä on havaittavissa toisen maailmansodan käsittelyssä. Tällä tarkoitetaan sitä, että Suomi ajautui olosuhteiden pakosta jatkosodassa Natsi-Saksan aseveljeksi. 1960-luvusta oppikirja maalailee edistyksen vuosikymmenen, jossa Suomi pyrkii kohottamaan elintasaan ja profiiliaan ulkomailla.

---

²¹⁰ Teerijoki & Suolahti 1960, 335–336.

²¹¹ Teerijoki & Suolahti 1960, 337.

4 Peruskoulu syntyy kaksinapaisen maailmanpolitiikan varjossa

1960-luvulta alkaen Suomi loi perustukset hyvinvointivaltiolle.²¹² Talous oli kasvussa ja Suomen vientiteollisuus veti hyvin. Ulkomaankaupassa oli poliittista merkitystä Neuvostoliiton kanssa käydyllä bilateraalaisella kaupalla. Suomesta vietiin Neuvostoliittoon teollisuuden tuotteita ja vastineeksi saatiin energiaa. Talous kuitenkin painotti kauppaansa länteen.²¹³ Öljykriisi näytti globaalin talouden haasteet kansantaloudelle, mutta 1970-luvun lama ei ollut vielä suomalaista yhteiskuntaa juuriltaan ravisuttava muutos.²¹⁴ Suomessa kaupungit kasvoivat ja ihmiset muuttivat maalta kaupunkien lähiöihin, sillä maaseutu ei kyennyt elättämään suuria ikäluokkia. Myös ulkomaille lähdettiin töiden perässä.²¹⁵

Politiikassa elettiin Kekkonen aikaa, joka piti sisällään monia jälkikäteen noteerattuja tapauksia, joissa venytettiin Suomen perustuslain rajoja. Tällaisia tapahtumia olivat muun muassa noottikriisi 1961 ja Kekkonen valinta presidentiksi poikkeuslailla 1973. Aikakausi piti vahvasti sisällään sisäpoliittista peliä, johon oli kytkeytynyt myös ulkovaltojen vaikuttamisyrityksiä. Suomi haki kauppayhteyksiä länteen, mutta pyrki säilyttämään luottamukselliset välit Neuvostoliittoon.²¹⁶

Politiikassa alkoi vähitellen esiintyä vaatimuksia, jotka luotsasivat maata hyvinvointivaltion suuntaan. Pekka Kuusen – Sosiaalipolitiikka 1960-luvulla näki tulonsiirrot yhteiskunnan vakauden ja talouden kasvun takeena. Emeritus professori Heikki Ylikangas kirjoittaa, että kolmessa vuosikymmenessä reaaliset sosiaalimenot henkeä kohden kolminkertaistuivat,²¹⁷ mikä kuvastaa kasvun laajuutta. Esimerkkinä sosiaalivakuutusjärjestelmän ottaminen käyttöön ja sosiaali- ja terveyshuollon mittavat parannukset.²¹⁸ Myös koulutusihanteiden muutos kytkeytyi vahvasti 1960-luvun sosiaalipolitiikkaan.

---

²¹² Uljas 2012, 17.

²¹³ Meinander 2012, 354, 357.

²¹⁴ Eloranta et al. 2021, 502.

²¹⁵ Meinander 2012, 361–365.

²¹⁶ Meinander 2012, 342–344, 424–430.

²¹⁷ Ylikangas 2009, 305.

²¹⁸ Meinander 374–379.

Koululaitoksen uudistaminen kohti yhtenäistä peruskoulua alkoi 1960–70-luvuilla Johannes Viro-laisen ja Rafael Paasion hallituskausilla, jolloin peruskoulu-uudistusta muotoiltiin peruskoulukomiteassa. Peruskoulussa opetusta ja oppimista ohjasivat tiedolliset, taidolliset ja asenteelliset tavoitteet, jotka olivat johdettavissa ajan yhteiskuntapolitiikan tavoitteista. Peruskoulu uudistus perustui myös tasa-arvoisten oppimisen mahdollisuuksien tarjoamiselle.²¹⁹ Peruskoulun ideaalina oli 1960-luvulla eräänlainen sosiaalinen koulu, jossa kaikilla oli tasa-arvoinen oikeus saada koulutushyvä²²⁰. Peruskoulu-uudistus sai aikaan myös muiden oppiasteiden uudistamisen tarpeen.

Virallinen peruskoulu laitettiin alulle 1972, jolloin peruskouluun oli tarkoitus siirtyä viiden vuoden kuluessa alueittain pohjoisesta etelään. Peruskoulun myötä nk. pohjakoulu ongelma ratkesi. Myös oppikoulun opettajien huoli tason laskemisesta oli turha, sillä peruskoulu sai hallinnollisen luonteensa kansakoulusta, mutta oppisisällön ja didaktiikkansa oppikoulusta.²²¹ Peruskoulu loi niin maaseudun kuin kaupunkien väestölle aiempaa yhtäläisemmät mahdollisuudet osallistua lukiokoulutukseen ja päästä myöhemmin korkeakoulu-uralle²²².

Yhteiskunnallisia muutoksia tapahtui myös koulutuksen tasolla. Valtiollinen kansanvalta oli muuntumassa sosiaaliseksi kansanvallaksi. Kansalaisista tuli nyt valtiovaltaa liikkeelle paneva voima. Sosiaalisuudesta tuli kansalaisuuden merkitsevä yksikkö.²²³ Ajatus peruskoulusta sosiaalisena kouluna heijasteli Pekka Kuusen esittämään 1960-luvun uutta sosiaalipolitiikkaa, jossa koulutus edisti taloudellista kasvua.²²⁴ Yhteiskuntaluokkien mahdollisuuksien tasaaminen nähtiin aiemmin uhkana, mutta nyt tässä nähtiin mahdollisuus yhteiskunnan taloudelliseen kehittämiseen.

---

²¹⁹ Kettunen et al. 2012, 38–41.

²²⁰ Ahonen 2012, 148–149.

²²¹ Syväoja 2004, 278.

²²² Pekkala Kerr 2012, 328.

²²³ Saari et al. 2017, 93.

²²⁴ Ahonen 2012, 149.

4.1 Rakennemuutoksien Suomi

Suomessa 1970-luvulla esiintyneen rakennemuutoksen taustalla on löydettävissä seuraavia selittäviä tekijöitä: taloudellisen tuottavuuden kasvu, väestörakenteen muutos ja kulttuuriset ja poliittiset muutokset.²²⁵ Suomessa teollisuuden ja palveluiden tuottavuus kasvoi ja väestö, muutti näiden elinkeinojen mukana kaupunkeihin. Väestön syntyvyys laski, mikä osaltaan romutti maaseudun ansaintalogiikkaa. Väestönkasvun kuihtuminen ja muutto kaupunkiin ratkaisi maaseudun vanhan liikaväestöongelman. Poliitikassa suosittiin teollista ja palvelukeskeistä elinkeinorakennetta. Yhteiskunta alkoi osallistumaan hyvinvoinnin tasaamiseen aiempaa enemmän, joka näkyi kasvavina tulonsiirtoina.

Koulutetun työvoiman tarve kasvoi 1960 ja 70-luvulla, jolloin Suomen väestö alkoi muuttaa kohti kaupunkien lähiöitä. Väestön liikkuvuus lisääntyi periferioista kohti keskuksia.²²⁶ Maaseudun töissä pärjäsi hieman matalammallakin koulusivistyksellä, mutta kaupunkien palveluammateissa tarvitsi jo toisenlaista osaamista. Yhteiskunnan muutos kohti hyvinvointivaltiota tarkoitti koulutetun työvoiman tarpeen lisääntymistä yhteiskunnan tarjoamien palveluiden tuottamiseen liittyvissä ammateissa. Yhteiskunta ja asenteet muuttuivat, mikä väistämättä muutti koulutussektoria ja historian opetusta.

Rakennemuutoksen kanssa samanaikaisesti toteutui siirtyminen hyvinvointivaltioon. Hyvinvointivaltio tarkoitti 1970-luvulla ei-työlliseen väestöön liittyviä riskinhallintajärjestelmiä eli lapsuuteen, vanhuuteen tai sairauteen liittyviä palveluita.²²⁷ Koulutuspolitiikalla tähdättiin peruskoulutuksen saamiseen kaikille lapsille.²²⁸ Tällä pyrittiin osaltaan yhteiskunnalliseen riskienhallintaan rajoittamalla kouluttautumattomuuden haittoja uudenaikaisessa yhteiskunnassa.

---

²²⁵ Haapala 2006, 91–102.

²²⁶ Eloranta et al. 2021, 470–474.

²²⁷ Saari 2009, 29.

²²⁸ Pekkala Kerr 2012, 328.

4.2 Suomalaisuuden erityispiirteet peruskoulun opetussuunnitelmissa

Peruskoulun opetussuunnitelma komitean työskentelyssä otettiin aiempaa painavammin huomioon eettinen ja sosiaalinen kasvatus.²²⁹ Yhteiskunnallisilla aineilla lienee tuolloinkin ollut oma merkityksensä näiden tavoitteiden toteuttajina. Ajatusta ei kuitenkaan tue peruskoulun tuntijako, jossa historialle varattu viikkotuntimäärä näyttää pienentyneen verrattuna kansakouluun ja oppikouluun.²³⁰ Sosiaalisen kansalaisen ihannetta haettiin muista taidoista, kuten yhteiskunnallisten ristiriitojen hallinnasta.²³¹

Aikakauden historian tulkintaa leimaavat konfliktin jälkeisyys, jossa vastakkain taistelivat syyllisyys, mutta toisaalta omien sukulaisten sankarilliset vaiheet sodissa. Tärkeinä arvoina nähtiin ihmisoikeudet, suvaitsevaisuus ja rauhan edistäminen. Kouluhallitus lähetti 1970-luvulla ohjauskirjeitä opettajille erilaisten eettisesti suuntautuneiden hankkeiden järjestämisestä. Aikakausi voidaan nähdä kansallisen historiankirjoituksen ja sosiaaliskonstrukttiivisen ajattelun murtumakohdaksi.²³²

Historian opetus peruskoulussa 1970-luvulla lähtien perustui saarekeajatteluun, jossa opettava aines valikoitiin tärkeyden mukaan. Tiukasta kronologiasta luovuttiin, mutta opetus perustui silti tiedollisen aineksen siirtämiseen.²³³ Opetussuunnitelmissa korostuivat oppiaineiden jaottelu välineaineisiin, orientoiviin aineisiin sekä taito- ja taideaineisiin.²³⁴ Historian kuuluminen orientoiviin aineisiin, saattoi osaltaan vähentää sen painoarvoa tuntijaossa, sillä sen ei katsottu aikakauden pedagogiikassa tarjoavan samalla tavalla ajattelun välineitä, kuin välineaineiden, eli esimerkiksi matematiikan ja äidinkielen.

---

²²⁹ Ahonen 2012, 154.

²³⁰ vrt. Ahonen 2012, 155. taulukko

²³¹ Saari 2017, 96.

²³² Ahonen & Rantala 2015, 72–73.

²³³ Ahonen & Rantala 2015, 109–110.

²³⁴ Ahonen 2012, 154.

Antti Saaren ym. opetussuunnitelmatutkimus osoittaa sodan jälkeisen yhteiskuntatutkimuksen painopisteen muutoksen johtaneen sosiaalisen kasvatuksen ideaaliin, jossa koulu nähtiin eräänlaisena pienoisyhteiskuntana. Pienoyhteiskunnan tarkoituksena oli ratkaista yhteiskunnalliseen muutokseen liittyviä ristiriitoja oppilastasolla.²³⁵ Sosiaalinen kasvatusta liittyi laajemmin länsimaiseen ideologian murrokseen, jossa itsevaltainen kuvasto pyrittiin korvaamaan eräänlaisella "kansansuvereniteetilla".²³⁶

Peruskoulun opetussuunnitelmassa korostuu, kuten jo aiemmin mainittiin sosiaalinen ja eettinen kasvatusta.²³⁷ Peruopetuksen kokonaistavoitteissa mainitaan ajalle tyypillisinä piirteinä teollistuminen ja elintason nousu.²³⁸ Myös globaalit huolet nostetaan ensikerran esille. Opetussuunnitelma kuvaa teollistumisen haasteita seuraavasti: "--on kasvanut vaara, että ihmiskunta tuhoaa tai saastuttaa maapallonsa".²³⁹ Opetussuunnitelma linjaa, että "teknillistyvän maailman ihmiskunnan on muututtava demokraattisemmaksi ja inhimillisemmäksi",²⁴⁰ mikä kuvastaa yhteiskunnan katseen laajenemista kohti globaalimpaa asetelmaa. Globaalin maailman huolia käsitellään muun muassa Afrikan rotukysymyksen valossa.²⁴¹

Opetussuunnitelma on edeltäjiään itseriittäisempi, mikä käy ilmi esimerkiksi lähdekritiikin tärkeyden korostamisena opetustoimessa. Tiedollisen ympäristön kerrotaan olevan muuttunut verrattuna aiempaan ja tietoa kerrotaan olevan saatavilla enemmän. Oppilaita tulee ohjata tunnistamaan esimerkiksi propaganda.²⁴² Tämä tekee selkeän eron ainakin sotaa edeltäneeseen opetussuunnitelmaan. Nyt yhden totuuden ääni oli murtunut.

---

²³⁵ Saari 2017, 96.

²³⁶ Saari 2017, 97.

²³⁷ POPS 1970 I, 37–42.

²³⁸ POPS 1970 I, 23.

²³⁹ POPS 1970 I, 23.

²⁴⁰ POPS 1970 I, 23.

²⁴¹ POPS 1970 II, 226.

²⁴² POPS 1970 I, 27.

Historiallisia kehityskulkuja kuvataan enemmän yleisten historiallisten olosuhteiden tuloksina, ei kansojen välisten paremmuuden ja huonommuuden mittauksina.²⁴³ Yleisesti opetussuunnitelmassa puhutaan vähemmän isänmaasta ja oman kansan arvostamisesta. Huomiota kiinnitetään aiempaa enemmän ulospäin kansallisesta kertomuksesta. Tämä käy ilmi myös, kun tutustuu opetussuunnitelman historian opetettavaan ainekseen luokka-asteittain. Historian opetus on sisältöjen osalta laajentunut käsittämään koko maailman historian lähialueiden sijasta.²⁴⁴

Näkökulman laajeneminen koskettaa myös Suomen historiaa, joka nähdään opetussuunnitelmassa laajempien kehityskulkujen tuloksena. Sisällissodasta puhutaan **kansalaisotana** ja ulkomaista sotilaallinen apu mainitaan. Toisen maailmansodan aikaa opetussuunnitelma neuvoo käsittelemään kaavamaisesti syttymisestä laajenemiseen, ratkaisukohtiin ja lopputuloksiin. Suomen talvi- ja jatkosota kytketään samoihin kehityskulkuihin. Lisäksi samassa neuvotaan käsittelemään jälleenrakennuksen aikaa ja Ruotsin apua.²⁴⁵

Sotien jälkeistä Suomea kuvaillaan omassa jaksossa. Tässä korostuvat Suomen ja Neuvostoliiton naapurussuhteiden uusi pohja: YYA-sopimus ja Porkkalan palautus, kauppasuhteiden ja muiden yhteyksien kehittäminen. Vasemmisto- ja keskustapuolueiden asema sisäpolitiikassa mainitaan.²⁴⁶

Kylmä sota ja maailman kaksinaisuus tunnistetaan jaksossa: Neuvostoliitto ja Yhdysvallat kehitys johtavina suurvaltoina. Myös Kiinan, Afrikan, Latinalainen-Amerikka ja Aasian historia saa oman osansa kertomuksessa, kuitenkin Suomesta erillisinä kokonaisuuksina.²⁴⁷ Suomi näyttää peruskoulun opetussuunnitelmassa määrittäneen paikkansa maailman kansojen historiassa niin vahvasti, että myös muiden kansojen vaiheita voidaan korostaa aiempaa enemmän. Tämä on selkeä muutos kansakoulun opetussuunnitelmiin verrattuna.

---

²⁴³ POPS 1970 I, 40.

²⁴⁴ POPS 1970 II, 218–227.

²⁴⁵ POPS 1970 II, 225.

²⁴⁶ POPS 1970 II, 225.

²⁴⁷ POPS 1970 II, 226.

4.3 Suomettumista vai suurvaltakamppailua peruskoulun oppikirjoissa

Kai Lehtosen ja Veikko Huttusen Peruskoulun historia 3 ja 4 kirjojen analyysi keskittyy pääosin 1960- ja 1970 lukujen tapahtumien kuvauksiin. Analyysissä on alkuun vertailun mahdollistamiseksi otettu huomioon sisällissodan, sotien välisen ajan ja toisen maailmansodan tapahtumat, mikäli peruskoulun opetussuunnitelma tai oppimateriaalit ovat niistä merkittävästi edeltävään kansakoulun oppimateriaalin nähden poikkeavia.

Muutoin peruskoulun oppikirjojen analysoinnissa on keskitytty yhteiskunnallista rakennemuutosta kuvaaviin sekä Suomen sisä- ja ulkopolitiikan muutoksen kuvauksiin toisen maailmansodan jälkeen. Pääpaino analyysissä on peruskoulun kahdeksannen vuosiluokan oppikirjassa ja kappaleessa -Suomi sotien jälkeen.²⁴⁸ Seuraavissa kappaleissa esitän vuosien 1917–1945 historian tapahtumia koskevat tulkinnan muutokset

Peruskoulun historia 3 kuvailee muutoin sisällissodan tapahtumia edellisten tapaan, mutta sodan negatiivisia puolia on korostettu aiempia kirjoja enemmän esimerkiksi punainen ja valkoinen terrori, vankileirit ja kuolemat, ovat aiempaa korostuneemmin esillä. Myös sodasta käytetyistä nimistä kaikkein puolueettomammiksi mainitaan vuoden 1918 sota. Ulkovaltojen osuus sotaan mainitaan ja idänsuhteet kuvataan huonoiksi.²⁴⁹

Tarton rauha on esillä oppikirjassa ja Itä-Karjalan kysymyksessä on aiempaa Neuvostoliittoa ymmärtävämpi kirjoitusasu, esimerkiksi Pietarin alueen turvallisuutta koskien.²⁵⁰ Sisällissodan jälkeisen ajan eli 1920- ja 1930-lukujen sisäpoliikkaan kuvauksissa korostuvat oikeiston hyökkäykset demokratiaa vastaan sekä kommunistien ja työväenliikkeen toiminnan mahdollisuuksien kieltäminen.²⁵¹ Olojen rauhoittuminen ja demokratian säilyminen kuvataan suomalaisen yhteiskuntajärjestelmän voittona.²⁵²

---

²⁴⁸ Lehtonen & Huttunen 1977, 104–121.

²⁴⁹ Lehtonen & Huttunen 1978, 162–165

²⁵⁰ Lehtonen & Huttunen 1978, 168.

²⁵¹ Lehtonen & Huttunen 1978, 169–170, 173–176.

²⁵² Lehtonen & Huttunen 1978, 177.

Peruskoulun historia 4 kirjassa on toisen maailmansodan tulkinassa tapahtunut selkeästi muutos Teerijoen ja Suolahden kirjaan.²⁵³ Talvisotaa ei enää pidetä uljaana puolustustaisteluna ja Neuvostoliittoa hyökkääjänä, vaan tie sotaan nähdään johtuvan epäluuloisista suhteista, sekä Neuvostoliiton oikeutetuista peloista. Neuvostoliitto pelkäsi Suomea käytettävän hyökkäysväylänä Leningradiin. Talvisotaan johtaneet syyt oppikirja näkee olleen ratkaistavissa, mutta suhteiden parantamiseen tähtäävät aktiiviset toimet laiminlyötiin.²⁵⁴ Jatkosodan syissä nostetaan esiin epäluuloisuus Neuvostoliittoa kohtaan ja hyvityssodan luonne.²⁵⁵ Sodan päättymistä kuvataan kappaleen lopussa menestystarinana, jossa Suomi selvisi sotakorvauksista yksin ja samalla pystyi nostamaan teollista profiiliaan.²⁵⁶

Yhteiskunnallisten rakennemuutosten kuvaukset oppikirjassa ovat hyvin rajallisia mitä tulee tutkimuksessani määriteltyyn 1970-luvun rakennemuutokseen. Tämä on ymmärrettävää, sillä oppikirjoihin asiat tulevat usein jälkijättöisesti. Aiempien rakennemuutosten kuvauksia peruskoulun oppikirjoista kuitenkin löytyy päättyen 1970-luvulle. Oppikirjassa kuvataan toisen maailmansodan jälkeistä muutosta seuraavasti:

Suomessa on toisen maailmansodan jälkeen tapahtunut suuri yhteiskunnallinen ja taloudellinen rakennemuutos. – [Ennen sotia] Suomi oli vielä maatalousmaa, jossa heinä niitettiin hevosvetoisella niittokoneella tai ihmisvoimin viikatteella. – Sodan jälkeinen nopea teollistuminen muutti elinkeinorakennetta niin, että maatalousväestön määrä painui 70-luvun alussa alle viidenneksen, kun teollisuudessa ja rakennustoiminnassa työskenteleviä oli kolmannes ja palveluelinkeinoissa työskentelevien määrä alkoi lähestyä puolta koko väestöstä. –²⁵⁷

---

²⁵³ Teerijoki & Suolahti 1960.

²⁵⁴ Lehtonen & Huttunen 1977, 31–34.

²⁵⁵ Lehtonen & Huttunen 1977, 37–39.

²⁵⁶ Lehtonen & Huttunen 1977, 44.

²⁵⁷ Lehtonen & Huttunen 1977, 118. kuvateksti.

Katkelma Suomen muutosta maatalousvaltaisesta maasta teollistuneeksi palveluyhteiskunnaksi. Suomen rakennemuutoksen kuvaukset 1960-luvulta kuvataan oppikirjassa ongelmalähtöisesti. Esimerkiksi Ruotsin ja Suomen yhteisiä työmarkkinoita kuvataan kielteiseen sävyyn: "-- naapuri-maahan on siirtynyt satojatuhansia ihmisiä 60-luvulta lähtien--" sekä "--laajaksi paisuneella siirtolaisuudella on monia kielteisiä puolia". Kielteisenä nähdään: "Suomelle parhaassa työiässä olevan ja usein ammattikoulutusta saaneen työvoiman siirtyminen hyödyntämään toista maata". Tämä negatiivien ilmiö kytketään kansantaloudelliseen tappioon.²⁵⁸

Sisäpolitiikassa rakennemuutos kytketään Suomen maaseudun puolueen nousuun, jota kuvataan protestipuolueena yhteiskunnallista rakennemuutosta kohtaan. Puolueen kerrotaan saaneen kannatuspohjaa maatalousväestön piiristä ja kehitysalueilta, "missä tunnettiin, että hyvinvoinnin kasvusta oli saatu vain rippeet".²⁵⁹ Yhteiskunnallinen rakennemuutos oli kirjan kuvauksien perusteella aikalaisten tunnistama ilmiö, josta tunnistettiin myös negatiiviset puolet.

Seuraavissa kappaleissa esittelen Suomen ulkopolitiikkaan ja sisäpolitiikkaan liittyvän **suomettu-misen ilmentymistä oppikirjoissa**. Paasikiven aika -kappale kuvaa Suomen ja Neuvostoliiton kehitystä "[n]aapureista ystäviksi". Kappale kuvaa ulkopolitiikkaa Paasikiven-Kekkosen linjan kautta ja sisäpolitiikkaa kommunistien parlamenttiin hyväksymisen kautta uusina sisäpolitiikan kasvoina. Kappale esittää Suomen ja Neuvostoliiton uudet suhteet varsin kriittikittömästi, mikä ilmenee seuraavasta katkelmasta:

Oli lähdeittävä siitä, että Suomen alue sinänsä ei Neuvostoliittoa kiinnostanut ja **ettei Neuvostoliiton etujen tyydyttäminen vaatinut Suomen itsenäisyyden eikä yhteiskunta järjestelmän hävittämistä**. Tämän mukaisesti olisivat uudet hyvät suhteet myös Suomelle edulliset; **pääsisihän se nyt irti aiemmasta "idänuhan" pelostaan, joka oli alituisesti synkentänyt sen tulevaisuutta**.²⁶⁰

---

²⁵⁸ Lehtonen & Huttunen 1977, 114.

²⁵⁹ Lehtonen & Huttunen 1977, 114.

²⁶⁰ Lehtonen & Huttunen 1977, 104.

Suomen idänuhan pelko nähtiin siis turhana ja siitä voitiin luopua uudessa muuttuneessa tilanteessa. Neuvostoliiton etujen Suomessa kerrottiin olevan ensisijaisesti sotilaallisia ja sen kerrotaan halunneen varmistaa ikivanhan turvallisuuskysymyksensä Pietarin ja Murmanskin alueiden turvallisuuden.²⁶¹ Oppikirjan sävy on selvästi aiempaan Teerijoen ja Suolahden oppikirjaan verrattuna Neuvostoliiton kantoja mukailevampi.²⁶² Oppikirja kertoo Paasikiven kehottaneensuomalaisia luopumaan sodan jälkeen sanan ”**perivihollinen**” Neuvostoliitosta puhuttaessa ja muutoinkin ylläpitämään hyvä suhteita.²⁶³ Muotoilut kertovat 1970-luvun historian kuvan muutoksista.

Suomen ulko- ja turvallisuus politiikkaa lähestytään puolueettomuuspolitiikan kautta, jonka kerrotaan olleen maamme ulkopolitiikan peruslinja. Lähtökohtana tälle mainitaan YYA-sopimus, jonka johdannossa Suomen edun katsottiin olevan pysyminen suurvaltojen ristiriitojen ulkopuolella.²⁶⁴ YYA-sopimus nähtiin Suomen ja Neuvostoliiton suhteiden perussopimukseksi, jonka kautta maiden välistä kanssa käymistä on kehitetty. Sopimuksesta kerrottaessa oppikirjan muotoilut ovat positiivisia puolia korostavia. Niihin sisältyy poikkeuksellisen vähän kritiikkiä. Ulkopolitiittinen linja määritellään koko kansan linjaksi ja sen ”etujen kerrotaan poistaneen ne epäilykset, joita sodan jälkeen tunnettiin uutta suuntaa kohtaan”. Tällaisina etuina mainitaan Porkkalan palautus.²⁶⁵

Oppikirjan muotoilut kuvastavat ajan suomettunutta ilmapiiriä. Neuvostoliiton vaikuttamisesta Suomen sisäpolitiikkaan kuvaillaan avoimen kritiikittömästi, mikä ilmenee ensimmäisen kerran yöpakkasia käsittelevässä kappaleessa. Oppikirja kuvaa tilannetta seuraavasti:

---

²⁶¹ Lehtonen & Huttunen 1977, 104.

²⁶² vrt. Teerijoki & Suolahti 1960, 334–335.

²⁶³ Lehtonen & Huttunen 1977, 104.

²⁶⁴ Lehtonen & Huttunen 1977, 112.

²⁶⁵ Lehtonen & Huttunen 1977, 110–111.

Kun Fagerholm 1958 muodosti hallituksen, jossa SDP:llä ja kokoomuksella oli enemmistö, **Neuvostoliitto ”jäädyytti” suhteet Suomeen**. Nämä yöpakkaset johtivat Fagerholmin hallituksen hajoamiseen. Tämän jälkeen **suhteet palautuivat ennalleen**.²⁶⁶

Kappale kuvaa suomettumisen ydinprosessin eli itsenäisen valtion kokeman vieraan vallan vaikutusyrityksen maan sisäpolitiikkaan harvinaisen kriitikittömästi. Oppikirja kuvaakin 1950-luvun ilmapiiriä Suomessa neuvostovastaisten mielenilmaisujen sävyttämiksi, jotka eivät sopineet ystävyyspolitiikan henkeen. Ystävyyspolitiikan ja puolueettomuus takuumieheksi nousee Urho Kekkonen, jonka tekojen merkitystä kirjassa kuvaillaan suorastaan ihailevaan sävyyn.²⁶⁷

Suomettuminen nousee esille myös oppikirjan vuoden 1962 presidentinvaaleja ja noottikriisiä käsittelevässä osiossa: ”Kun Neuvostoliiton pääministeri Hruštšev ennen vaaleja ilmoitti tuntevansa luottamusta vain Kekkosta kohtaan, Kekkosen vastainen rintama hajosi, ja hänen valintansa oli ylivoimainen (samoin myös 1968)”.²⁶⁸ Oppikirja näyttää tunnistavan suomettumisilmiön taustalla olevan kaavan, muttei lausu asiasta kuitenkaan mitään mistä lukija voisi päätellä kriittisiä kantoja asian suhteen.

Suomen ulkopoliitiikan vähittäinen siirto kohti länttä on kuvailtu Kekkosen saavutusten kautta. Hänen linjastaan kertoo oppikirjaan mukana otettu Kekkosen kommentti länsiyhteyksien kehittämisestä: ”Kuta paremmin voimme saavuttaa Neuvostoliiton luottamuksen Suomeen rauhanomaisena naapurina, sitä paremmat edellytykset meillä on läheiseen yhteistyöhön läntisten maiden kanssa.”²⁶⁹ Muotoilu kertoo sekä aikakauden ulkopoliittisesta suuntauksesta päästä osaksi läntisiä järjestelmiä, sekä Kekkosen arvostuksesta sen takuumiehenä. Oppikirja kuvaa länsisuuntauksen voimistumisen edellytyksiä seuraavalla tavalla:

---

²⁶⁶ Lehtonen & Huttunen 1977, 116.

²⁶⁷ Lehtonen & Huttunen 1977, 112.

²⁶⁸ Lehtonen & Huttunen 1977, 116.

²⁶⁹ Lehtonen & Huttunen 1977, 113.

Suomen puolueettomuuden laajentaminen – avaus länteen – ei missään tapauksessa merkinnyt vastakohtaa Paasikiven toiminnalle, vaan olojen luomien uusien mahdollisuuksien käyttämistä. Sen pohjana oli kuitenkin **Neuvostoliiton ehdotoman luottamuksen säilyttäminen.**²⁷⁰

Kuvauksesta ilmenee jälleen Neuvostoliiton hyväksynnän tärkeys länsiyhteyksiä kehitettäessä. Oppikirja kuvaa Suomen liittymisedellytyksiä läntisiin talousjärjestelmiin kappaleessa EEC, SEV ja Suomi. Tässä luvussa tärkeimpänä huomiona nousee esille oppikirjailijoiden näkemys, joka on luettavissa rivien välistä: Suomen tie Eftan kautta EEC:n vaati Neuvostoliiton luottamuksen säilyttämistä, sekä kauppaa sopimuksia myös itä-Euroopan SEV-maiden kanssa.²⁷¹ Suomettumisen piirteet ovat ikään kuin luettavissa oppikirjailijoiden muotoiluista heidän itsensä tunnistamana ilmiönä, ei kuitenkaan julkilausuttuna.

Suomen kiinnittyminen läntisiin järjestelmiin voidaan nähdä Rauhanvartija-myytin globaalina ulottuvuutena.²⁷² Suomen puolueettomuuspolitiikan kansainvälisenä ilmentymänä oppikirja mainitsee Suomen järjestämät SALT ja ETYK-kokoukset, ”joissa Suomi on pykinyt tarjoamaan puolueettoman kokouspaikan neuvotteluille”.²⁷³ Tässä nähdään hyöty viedä Suomen puolueettomuuspolitiikkaa ulkomaille ja saada kansainvälistä tunnustusta. Suomen kerrotaan myös ”**uskaltautuneen**” YK:n turvallisuusneuvoston jäseneksi. Rauhanvartijan globaalina ilmentymänä voidaan nähdä Suomen osallistumisena kansainvälisiin rauhanturvaoperaatioihin. Oppikirja kuvailee Suomen asemaa globaalina turvallisuuspoliittisena toimijana seuraavasti:

Uuden turvallisuuspoliittisen ajattelun mukaan Suomen rajoja ei enää turvata niinkään kaivamalla juoksuhautoja kuin pyrkimällä edistämään rauhanomaisen ratkaisun saavuttamista joissain kaukaisessa maassa. Siellä sattunut paikallinen selkaus voi näet laajeta ja ryöstäytyä maailmanlaajuiseksi, myös Suomea koskevaksi.²⁷⁴

---

²⁷⁰ Lehtonen & Huttunen 1977, 112.

²⁷¹ Lehtonen & Huttunen 1977, 118–119.

²⁷² Ahonen 2017, 134–137.

²⁷³ Lehtonen & Huttunen 1977, 120–121.

²⁷⁴ Lehtonen & Huttunen 1977, 121.

Peruskoulun oppikirja tunnistaa Suomen globaalin toimijuuden ulottuvuuden edeltäjänsä paremmin.²⁷⁵ Suomea ja sen historiaa ei enää esitetä muun maailman tapahtumista irrallisena kokonaisuutena, vaan historia liitetään osaksi kansainvälisiä kehityskulkuja. **Kirjoittajat näyttävät tunnistavan aikakaudelle ominaisen suomettumiskehityksen ainakin historian sisällön kuvauksissa, mutta ilmeisesti aika ei ole ollut kypsä kritiikin lausumiseksi muuten kuin rivien välistä luettavana.**

---

²⁷⁵ vrt. Teerijoki & Suolahti 1960.

5 Johtopäätökset

Suomalaisuuden käsittely oppikirjoissa muuttuu **nationalismin** värittämästä tarkkarajaisesta Suomen historiasta kohti suomalaisuuden historiaa. Tutkimuksen aikajänteelle sattuneet historian kirjoituksen muutokset ovat olleet niin suuria, että muutossuunnan yksiselitteinen kuvaaminen on haastavaa. Jos muutos kuitenkin pitäisi kiteyttää yhteen lauseeseen olisi se seuraava: Kansalliselle historian kirjoitukselle ominainen nationalistinen tarkkarajainen suomalaisuus muuttuu opetussuunnitelmissa ja oppikirjoissa vähitellen kohti yksilön oman harkinnan ja tulkinnan tuottamaa kuvaa suomalaisuudesta. Tiettyjen historian tapahtumien tulkinnoissa jäykkärajaiset esitykset säilyvät suomalaisuuden esittämisen ominaispiirteenä -suomalaisuuden myyteinä.²⁷⁶ Heikki Ylikangas liittää ilmiön suomalaisen historian kirjoituksen konsensushakuisuuteen.²⁷⁷ Jäykkäpiirteisyys elää mukana todellisuuden ajallisessa ja sosiaalisessa konstruoitumisessa.

Suomalaisten **kansallinen identiteetti** kulminoituu oppikirjoissa ja opetussuunnitelmissa sotiin ja niiden käsittelyssä on löydettävissä huomattavasti enemmän muutoksia kuin muista aihealueista.²⁷⁸ Kivimäki ym. ovat omissa tutkimuksissaan havainneet, että länsimaisissa demokratioissa harvoin saavutetaan konsensusta kansallisen yhteisön luonteesta, rajoista, historiasta ja tulevaisuudesta. Lisäksi on huomioitava, ettei sodille annettujen uhrien ja sankarien merkitykset eivät lähes koskaan ole yhteisön silmissä säröttömiä.²⁷⁹ Esimerkiksi sisällissodan kuvauksissa menään tutkimuksen aikajänteellä poliittisesti oikeasta laidasta vasempaan. Tämä ilmenee, kun verrataan sodasta käytettyjen nimien muutosta vuosina 1932 tai 1978. Valkoisen Suomen kertomus säröilee viimeistään 1960-luvulla.²⁸⁰ Vapaussota muuttuu peruskoulun oppikirjoissa kansalaisodaksi, joka tuo esiin myös punaisen osapuolen näkökulman. Tämä muutos heijastaa koetun ja sille annettujen merkitysten muuttumista ajassa.

---

²⁷⁶ vrt. Ahonen 2017.

²⁷⁷ Ylikangas 2015, 227, 232–233.

²⁷⁸ vrt. Ahonen 2017; Kivimäki et al. 2021, 405.

²⁷⁹ Kivimäki et al. 2021, 399.

²⁸⁰ Ahonen 2017, 180.

Sama toistuu talvi- ja jatkosodan kuvauksissa. Talvisota näyttyy 1960-luvulla vielä sankarillisena ja oikeutettuna puolustustaisteluna, kun taas jatkosodasta ja sen syistä oppikirjat ovat kriittisempiä. Ymmärrettävästi aiheen perustelu kansalle oli vaikeampaa, sillä sodan lähtökohdat eivät olleet täysin puolustukselliset. Tämä havainto näyttyy ymmärrettävämmässä valossa, kun sitä peilataan aikakauden suomalaiseen ulkopolitiikkaan, joka perustui puolueettomuudelle. Peruskoulun oppikirjat puolestaan ovat hämmästyttävän Neuvostoliitto-myönteisiä mitä tulee talvi- ja jatkosodan syiden esittelyyn. Sirkka Ahonen nostaa presidentti Kekkonen roolin esiin suomalaisen historiapolitiikan ohjailijana.²⁸¹ Tämä kuvaa YYA-Suomen henkistä ilmapiiriä, kuten Juhani Suomi kuvaa, idän ja NATO-lännen puristuksessa.²⁸² **Peruskoulun oppikirjoissa suomettumisen ydinprosessit on kuvattu tekstissä**, mutta oppikirjailijoiden kirjaamaa kritiikkiä ilmiötä kohtaa ei ole suoraan luettavissa. Ahonen kertoo 1970-luvun oppikirjailijoiden ja opettajien kokeneen valtiotasolta poliittista ohjailua korrektien idänsuhteiden ylläpitämiseksi.²⁸³

Tutkimuksen aikajänteelle osuvaa suomalaisuutta kuvastavat paradigmojen muuttumiset laidasta laitaan. Nämä muutokset ilmenevät parhaiten kansallisen identiteetin rakentumiseen liittyvään kansakunnan geopoliittiseen asemointiin, jossa Suomea ja suomalaisuutta liitetään vuoroin länteen ja vuoroin itään. Ainakin henkisten, poliittisten ja kaupallisten yhteistyöjärjestelmien kautta. Suomalaisuuden muuntumista opetussuunnitelmien teksteissä kuvastaa kehitys kohti aiempaa **moninaisempaa suomalaisuutta**, joka tarkoittaa eri ihmisille eri asioita. Kansakoulun opetussuunnitelmat kertovat oppilaalle tarkasti millainen on hyvä suomalainen, kun peruskoulun opetussuunnitelmassa oppilaita kannustetaan luomaan itse oma tulkinta historian ilmiöistä ja tapahtumista.

Suomalaisuuden käsittelyssä korostuvat sotienvälisenä aikana sotaisat kuvastot, jotka lähestyvät Sirkka Ahosen löytämää soturikansa-myyttiä. Lisäksi suomalaisuuden kiinnekohtana korostuu valkoisen suomen kertomus sisällissodasta, kuten myös Sirkka Ahonen ja Antti Saari on havain-

---

²⁸¹ Ahonen 2017, 183.

²⁸² Suomi 2016.

²⁸³ Ahonen 2017,183–184.

nut omissa tutkimuksissaan. Sotaisuuden kuvastot murtuvat vuonna 1945 tapahtuneen oppikirjapuhdistuksen yhteydessä, joka liittyi laajemmin valvontakomission tuloon Suomeen.²⁸⁴ On kuitenkin havaittava, että oppikirjojen muutokset tapahtuvat usein viiveellä, eikä esimerkiksi toista maailmansotaa käsitellä tutkimassani vuoden 1947 kansakoulun historian oppikirjassa muutoin kuin talvisodan osalta lyhyesti.

Vuosina 1946–1960 sotaisuuden kuvastot murtuvat ja tilalle tulee tasa-arvoinen itsenäinen suomalainen.²⁸⁵ Myös yksilön rooli alkaa korostua etenkin opetussuunnitelmassa. Oppikirjojen kuvaukset säilyvät sisällöltään ja perustarinaltaan muuttumattomina. Sotaisuuden kuvastojen rinnalle alkaa oppikirjojen teksteissä tulla suomalaisen talouselämän saavutuksia etenkin 1960-luvun kansakoulun oppikirjassa. Oppikirjat alkavat maalaila suomalaisten ihanneyhteiskunnan tavoitteita 1960-luvulta eteenpäin seuraavasti: Suomi on rakennettava sellaiseksi, että jokaisella kansalaisella on siellä hyvä olla.²⁸⁶ Tämä on liitettävissä 1950-luvun lopulta eteenpäin taloudellisen vaurauden kehittymiseen ja hyvinvointivaltion rakentamiseen. Suomalaisuudessa aletaan korostamaan koko kansan hyvinvointia.

Peruskoulun alussa vuosina 1972–1978 opetussuunnitelmissa ja oppikirjoissa suomalaisuus laajenee ulospäin ja Suomea aletaan hahmottaa aiempaa enemmän myös suhteessa globaalin maailman tapahtumiin. Suomalaiset nähdään globaalin maailman toimijoina, jotka voivat olla mukana viemässä rauhaa kaukaisten maiden konfliktialueille. Suomen puolueettomuuspolitiikka korostetaan sekä hyviä suhteita Neuvostoliittoon. Oppikirjat kuitenkin tuovat esiin myös Suomen liittymisen läntisiin kauppajärjestelmiin ja niiden merkityksen Suomelle.

---

²⁸⁴ Ahonen 2017, 44; Saari et al. 2017, 89–95.

²⁸⁵ Ahonen 2017, 96.

²⁸⁶ Teerijoki & Suolahti 1960, 337.

Tutkimuksen lähtöasetelma oli haasteellinen, sillä oppikirjojen ja opetussuunnitelmien esittämää suomalaisuutta on tutkittu suhteellisen paljon. Tämä vaikeutti uuden näkökulman tuomista jo tutkittuun aiheeseen. Varsinaisesti uusia havaintoja aihepiirin sisällä en tutkimuksen teon aikana löytänyt. Aiempaa tutkimusta tukevia seikkoja sitäkin enemmän. Näen työn merkityksen kuitenkin siinä, että oppikirjoja harvoin tutkitaan yhdistäen niitä laajempaan yhteiskunnalliseen kontekstiin, kuten työssäni on tehty. Tämä voi puolestaan auttaa jotakin aihepiiristä kiinnostunutta pääsemään jyvälle niistä yhteiskunnallista ilmiöstä, jotka ovat vaikuttaneet tutkimuksen kohteena olleiden opetussuunnitelmien ja oppikirjojen aikana. Tutkimuksen luotettavuuden lisäämiseksi tulisi jatkossa tutustua myös niihin päätöksentekoprosesseihin, joissa koulutusta ohjaavia dokumentteja tuotetaan. Näiden työryhmien työskentelyn ja kirjeenvaihdon kautta avautuisi mahdollisuus tarkastella asioita myös siitä näkökulmasta, mitä asioita ei päädy opetussuunnitelmiin ja oppikirjoihin.

Työni tutkimusasetelma voisi antaa perspektiiviä jatkotutkimukselle, jossa analysoitaisiin laajemmin yhteiskunnallisten ilmiöiden heijastumista oppimateriaaleihin tai opetukseen. Työssäni on tutkittu oppimateriaaleja ja selitetty niissä tapahtuneita muutoksia aikakauden yhteiskunnallisella viitekehyksellä. Jatkon kannalta yksi mielenkiintoinen näkökulma voisi olla lähestyä teemaa siten, että mikä on oppimateriaalien vaikutus yhteiskunnalliseen muutokseen. Eli onko muutos, joissakin tapauksissa tapahtunut toiseen suuntaan. Ovatko oppimateriaalit kenties joissakin tapauksissa onnistuneet muuttamaan yhteiskunnassa vallitsevia arvoja ja asenteita toisenlaisiksi. Näen myös, että tästä työstä on luettavissa jälkikäteen niitä yhteiskunnallisia tapahtumia, arvoja ja asenteita, jotka tätä työtä kirjoittaessa ovat olleet pinnalla yhteiskunnassa. Loppujen lopuksi tutkija ei voi olla yhteiskunnan vaikutuksista irrallinen, vaan myös tutkittavan aiheen valintaan ovat vaikuttaneet aikakauden yhteiskunnalliset ilmiöt.

Lähteet

Painetut lähteet

Lähteenä käytetyt oppikirjat

Kuusi, S 1932. Historian oppikirja maalaiskansakouluja varten. Jyväskylä; Gummerus.

Kuusi, S 1947. Historian oppikirja maalaiskansakouluja varten (6. p.). Jyväskylä; Gummerus.

Teerijoki N. & Suolahti, E. E. 1960. Isänmaan ja ihmiskunnan vaiheet: kansakoulun historian oppikirja (6. p.). Porvoo; WSOY.

Lehtonen, K. R., & Huttunen, V 1978. Peruskoulun historia. 3, Seitsemättä kouluvuotta varten. Porvoo; WSOY.

Lehtonen, K. R., & Huttunen, V. 1977. Peruskoulun historia. 4, Kahdeksatta kouluvuotta varten. Porvoo; WSOY.

Lähteenä käytetyt opetussuunnitelmat

Maalaiskansakoulun opetussuunnitelma, Komiteamietintö, Helsinki 1925.

Maalaiskansakoulun opetussuunnitelma, Komiteamietintö I-II, Helsinki 1946.

Kansakoulun opetussuunnitelma, Komiteamietintö N:o 3, Helsinki 1952.

Peruskoulun opetussuunnitelma, Komitean mietintö I-II, Helsinki 1970.

Digitaaliset lähteet

Suomen tilastollinen vuosikirja, Tilastollinen päätoimisto, Helsinki 1925

Kirjallisuus

Ahonen, Sirkka & Rantala, Jukka 2015. Ajan merkit - Historian käyttö ja opetus. Gaudeamus, Helsinki

Ahonen, Sirkka 2012. Yleissivistävä koulutus hyvinvointiyhteiskunnassa. Teoksessa Tiedon ja osaamisen Suomi - Kasvatus ja koulutus Suomessa 1960-luvulta 2000-luvulle, toim.

Hannu Simola, Pauli Kettunen. Suomalaisen kirjallisuuden seura, Hämeenlinna, 144-175.

- Ahonen, Sirkka 2017. Suomalaisuuden monet myytit - Kansallinen katse historian kirjoissa. Gaudeamus Oy, Tallinna.
- Anderson, Benedict 2017. Kuvitellut yhteisöt - Nationalismin alkuperän ja leviämisen tarkastelua. Vastapaino, Tampere
- Autio Tero & Hakala Liisa & Kujala, Tiina 2017. Opetussuunnitelmatutkimus - Keskustelunavauksia suomalaiseen kouluun ja opettajan koulutukseen. Suomen yliopistopaino Oy - Juvenes Print, Tampere.
- Fukuyama, Francis 2020. Identiteetti - Arvostuksen vaatimus ja kaunan politiikka. Docendo Oy, Jyväskylä.
- Haapala, Pertti 2006. Suomalainen rakennemuutos. Teoksessa Historiallinen käänne - Johdatus pitkän aikavälin historian tutkimukseen, toim. Juho Saari. Tammer-Paino Oy. Tampere, 91-125.
- Haapala, Pertti & Kaarninen, Mervi & Miettunen, Katja-Maria & Pikkanen Ilona & Villstrand, Nils E. & Wassholm, Johanna 2021. Kertomus Suomen historiasta. Teoksessa Suomalaisen yhteiskunnan historia 1400-2000 - Osa 2 Yhteisöt ja identiteetit, toim. Markkola, Pirjo Niemi, Marjaana, Haapala, Pertti. Vastapaino. Tampere, 475-528.
- Hall, Stuart 2021. Identiteetti. Kustannusosakeyhtiö Vastapaino, Tampere.
https://primo.uef.fi/permalink/358FIN_UOEF/10iob6c/alma9914934251705966.
26.10.2022
- Heikkinen Anja & Pirkko Leino-Kaukiainen 2011. Valistus ja koulunpenkki - kasvatusta ja koulutusta Suomessa 1860-luvulta 1960-luvulle. Kariston kirjapaino Oy, Hämeenlinna.
- Hobsbawm, Eric 1994. Nationalismi. Vastapaino, Tampere.
- Holmila, Antero & Mikkonen, Simo 2015. Suomi sodan jälkeen - Pelon, katkeruuden ja toivon vuodet 1944-1949. Otava kirjapaino, Keuruu.
- Jussila, Osmo & Hentilä, Seppo & Nevakivi, Jukka 2009. Suomen poliittinen historia 1809-2009. WSOY oppimateriaalit Oy, Helsinki.
- Kaarninen, Mervi 2011. Oppikoulu Yhteiskunnan rakentajana. Teoksessa Valistus ja koulunpenkki - Kasvatusta ja koulutusta Suomessa 1860-luvulta 1960-luvulle, toim. Anja Heikkinen, Pirkko Leino-Kaukiainen, Kariston kirjapaino Oy. Hämeenlinna, 405-429.
- Kalela, Jorma 2000. Historian tutkimus ja historia. Gaudeamus, Helsinki.

- Kalela, Jorma 2005. Suomi ja Eurooppalainen vallankumousvaihe. Teoksessa Suomalaisen yhteiskunnan poliittinen historia, toim. Ville Pernaa & Mari. K. Niemi. Edita Prima Oy. Helsinki, 95-109.
- Kettunen, Pauli & Jalava, Marja & Simola, Hannu & Varjo, Janne 2012. Tasa-arvon ihanteesta erinomaisuuden eetokseen. Teoksessa Tiedon ja osaamisen Suomi - Kasvatus ja koulutus Suomessa 1960-luvulta 2000-luvulle, toim. Hannu Simola, Pauli Kettunen. Suomalaisen kirjallisuuden seura, Kariston kirjapaino Oy, Hämeenlinna, 25-63.
- Kivimäki, Ville & Harjula, Minna & Malinen, Antti & Nevalainen, Pasi 2021. Sadan vuoden kansalaisuus: Yhteiskunta, yksilö ja toimijuus. Teoksessa Suomalainen yhteiskunta 1400–2000 - Osa 1 Rakenteet ja instituutiot, toim. Petri Karonen, Nils E. Villstrand, Pertti Haapala, Jari Eilola. Vastapaino, Tampere, 377–417.
- Kivimäki, Ville & Hytönen, Kirsi-Maria & Karonen, Petri & Malinen Antti 2021. Sodan ja 1900-luvun suomalaisuuDET: Sota kansallisten identiteettien rakentajana ja purkajana. Teoksessa Suomalaisen yhteiskunnan historia 1400–2000 - Osa 2 Yhteisöt ja identiteetit, toim. Markkola, Pirjo Niemi, Marjaana, Haapala, Pertti. Vastapaino. Tampere, 399–422.
- Klinge, Matti. 1997. Keisarin Suomi. Painotalo Miktor, Helsinki.
- Koskinen Yrjö 1933. Suomen kansan historia. Kustannusosakeyhtiö Otavan kirjapaino, Helsinki.
- Lawrence, Paul 2005. Nationalism: History and theory. Routledge, Harlow. <https://search-ebscohost-com.ezproxy.uef.fi:2443/login.aspx?direct=true&db=nlebk&AN=1361060&site=ehost-live>. 26.11.2022
- Meinander, Henrik 2012. Tasavallan tiellä: Suomi kansalaissodasta 2010-luvulle. Bookwell Oy, Porvoo.
- Pekkala Kerr, Sari 2012. Koulutusmenot ja väestön koulutustaso. Teoksessa Tiedon ja osaamisen Suomi - Kasvatus ja koulutus Suomessa 1960-luvulta 2000-luvulle, toim. Hannu Simola, Pauli Kettunen. Suomalaisen kirjallisuuden seura, Kariston kirjapaino Oy, Hämeenlinna, 295-344.

- Puranen, Marja 2014. Oppikirjat todellisuutta rakentamassa - Neuvostoliitto-kuva peruskoulun historian oppikirjoissa 1973-2013 Tampereen yliopisto- pro gradu, Tampere-
<https://urn.fi/URN:NBN:fi:uta-201406121743>. 15.4.2023.
- Rautkallio , Hannu 2010. Alistumisen vuodet 1954-1961 - Suomettuminen vai lännettyminen?
Otavan Kirjapaino Oy, Keuruu.
- Rinne, Rinne 1984. Suomen oppivelvollisuuskoulun opetussuunnitelmien muutokset vuosina
1916-1970 - Opetussuunnitelman intentioiden ja lähtökohtien teoreettis-historiallinen
tarkastelu. Turun yliopisto, Turku.
- Rissanen, Jussi 2014 Elias Lönnrotin henkilökuvaukset kansakoulun ja peruskoulun historian
oppikirjoissa 1973-2012. Joensuu: Itä-Suomen yliopisto, Suomen historian pro-gradu
tutkielma <http://urn.fi/urn:nbn:fi:uef-20140561>. 15.4.2023.
- Roiko-Jokela, Heikki 2021. Kriisien värjättämät vuodet - Kaarlo Juho Ståhlbergin presidenttikauden
ulkopolitiikka 1919-1925. Kustantaja K.J. Ståhlbergin Säätiö sr, Helsinki.
- Saari, Antti & Tervamäki, Tuomas& Värri, Veli-Matti 2017. Opetussuunnitelma valtiollisen
yhtenäisyyden rakentajana. Teoksessa Opetussuunnitelmatutkimus -
Keskustelunavauksia suomalaiseen kouluun ja opettajankoulutukseen, toim. Tero Autio,
Liisa Hakala, Tiina Kujala. Suomen Yliopistopaino Oy - Juvenes Print, Tampere 83-108.
- Saari, Juho 2006. Johdanto: Historiallinen käänne. Teoksessa Historiallinen käänne - Johdatus
pitkän aikavälin historian tutkimukseen, toim. Juho Saari. Tammer-Paino Oy, Tampere, 9-
34.
- Saari, Juho 2009. Hyvinvointivaltio ja sosiaalipolitiikka. Teoksessa Hyvinvointivaltio - Suomen
mallia analysoimassa (3.p). Gaudeamus, toim. Juho Saari. Helsinki, 13-64.
- Saarikoski , Vesa 2005. Yhteiskunnan modernisointuminen. Teoksessa Suomalaisen
yhteiskunnan poliittinen historia, toim. Ville Pernaa, Mari.K. Niemi. Edita Prima Oy,
Helsinki, 115-131.
- Saaristo, Kimmo & Jokinen, Kimmo 2004. Sosiologia. Ws Bookwell Oy, Juva.
- Seppinen, Jukka 2011. Suomettumisen syövereissä. Bookwell Oy, Porvoo.
- Seppinen, Jukka 2008. Vaaran vuodet? Suomen selviytymisstrategia 1944-1950. Painopaikka
Karisto Oy:n kirjapaino, Hämeenlinna.

- Seppinen, Jukka 2014. Kivi bolsevikin kengässä - Neuvostoliiton tavoitteet Suomessa 1917-1970. Bookwell Oy, Juva.
- Sharma, Leena 2018. Ikuiset ystävät - Suomen ja Neuvostoliiton kulttuurisuhteet sotien jälkeen. Hansaprint Oy, Turenki.
- Suomi, Juhani 2016. Suomi, Neuvostoliitto ja YYA-sopimus. Kustannusosakeyhtiö Tammi, Helsinki (e-kirja).
- Syväoja, Hannu 2004. Kansakoulu suomalaisten kasvattaja - Perussivistystä koko kansalle 1866-1977. WS Bookwell, Juva.
- Takala, Tuomas 1983. Oppivelvollisuuskoulu ja yhteiskunnalliset intressit - Tutkimus kvalifikaatioihin ja koulutuskustannuksiin kohdistuvista intresseistä Suomen oppivellisuuskoulua koskevan koulutuspolitiikan päätöksenteonmääreinä. Tampereen yliopisto, Tampere
- Teljo, Jussi 1936. Sodan jälkeinen maailma. Werner Söderström Oy, Porvoo
- Tuomi, Jouni & Sarajärvi, Anneli 2018. Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Kustannusosakeyhtiö Tammi, Helsinki. (e-kirja)
- Valtonen, Pekka 2018. Kosmopoliitteja ja kansallismielisiä - Aatteiden kamppailu sotien välisessä Suomessa. Gaudeamus Oy, Tallinna.
- Virta, Arja 2008. Kenen historiaa monikulttuurisessa koulussa. Suomen kasvatustieteellinen seura, Helsinki.
- Volanen, Risto 2017. Suomen Synty ja kuohuva Eurooppa. Otava, Helsinki.
- Väisänen, Jaakko 2005. Murros oppikirjojen teksteissä vai niiden taustalla? 1960- ja 1990-luvun historian oppikirjat kriittisen diskurssianalyysin silmin. Julkaistu, Joensuun yliopiston kasvatustieteellisiä julkaisuja no 107, 2005. <http://urn.fi/URN:ISBN:952-458-680-0>. 15.4.2023.
- Ylikangas, Heikki 2015. Mitä on historia - Ja millaista on sen tutkiminen. Art House, Helsinki.